

*Σχολείο της Παναγίας, Σχολείο του Φάρου, 7^ο Δημοτικό Σχολείο
Καβάλας*

«ΠΑΝΑΓΙΑ»

Από μακριά είναι μια πόλη που ζυγιάζεται.

Μεγάλοι τρούλοι την εκλιπαρούν

να υπάρχει στον κόσμο

όπου υπάρχουν κι αυτοί.

Μετά φυσάει νοτιάς, υψώνονται νερά

Η πόλη αναδύεται απ' τα βάθη τους...

(Τριανταφυλλίδου, 2008).

Νοτιάς 16^{ης} Φεβρουαρίου 2005. Αρχείο Σ. Δημητριάδη.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Κατοικημένη αδιάκοπα από τον 7ο π.Χ. αιώνα η συνοικία της Παναγίας αποτελεί τον πρώτο πυρήνα της πόλης της Καβάλας. Πάνω στη βραχώδη χερσόνησο και σε ύψος 70 περίπου μέτρων από την επιφάνεια της θάλασσας, θεμελιώθηκε η πόλη που ως Νεάπολις, Χριστούπολις ή Καβάλα σημάδεψε με την παρουσία της για αιώνες την ιστορία. Στο άκρο της χερσονήσου και στη θέση του σημερινού 7^{ου} Δημοτικού Σχολείου λειτουργούσε πριν από το 1860 το μοναδικό ελληνικό σχολείο της πόλης. Η ιστορικότητα της συνοικίας, η θέση του σχολείου στην αριστερή αγκαλιά της Παναγίας, πάνω στο παράλιο τείχος, ο αύλειος χώρος με το φάρο, το παλιό ταπεινό διδακτήριο πλάι στα πληθωρικά μεκτέμπ του Ιμαρέτ, το σημερινό, νεοκλασικό, μια ανάσα από την τσιμεντούπολη, η οργάνωση της σχολικής ζωής διαχρονικά, το μεράκι των δασκάλων που το υπηρέτησαν και το υπηρετούν, αλλά και όλοι αυτοί που δεν μπόρεσαν σε δύσκολες εποχές ή δεν θέλησαν σε εύκολες να αφήσουν την «περίκλειστη πόλη», έγραψαν και εξακολουθούν να γράφουν την ιστορία του σχολείου.

ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Προφανώς η ιστορία του κάθε σχολείου δεν είναι αυτόνομη, αλλά αποτελεί μέρος ενός ευρύτερου μηχανισμού, μιας συνολικής γενικής ιστορίας και παρόλο που ο προσδιορισμός της σχέσης «τοπικού - συνολικού» στην ιστορία είναι δύσκολος, φαίνεται πως η μικροϊστορία του σχολείου μπορεί να αποσαφηνίσει συγκεκριμένα θέματα της γενικής ιστορίας ή ακόμα, θέτοντας ένα σαφές ερμηνευτικό πλαίσιο, να προσδιορίσει τα όριά της.

Σκοπός της παρούσης εργασίας είναι η εξέταση με βάση την υπάρχουσα βιβλιογραφία και το αρχειακό υλικό, δημοσιευμένο και μη της ιστορίας του σχολείου της Παναγίας και η διαμόρφωση ενός συγκεκριμένου ερμηνευτικού πλαισίου εντός του οποίου θα διερευνάται ο βαθμός κατά τον οποίο το διδακτήριο αυτό καθεαυτό, η θέση του και η αυλή του, η λειτουργικότητά του, το μαθητικό δυναμικό, οι εκπαιδευτικοί και οι όροι εργασίας και αμοιβής τους, η χρηματοδότηση, η εκπαιδευτική πολιτική των κοινοτήτων και η δράση των φιλεκπαιδευτικών συλλόγων, η σχολική ζωή, αλλά και η ιδιαιτερότητα της συνοικίας, η προέλευση των κατοίκων και οι ασχολίες τους, η εξωτερική και εσωτερική μετανάστευση ή τα ιδιαίτερα ιστορικά γεγονότα που διαδραματίστηκαν στο χώρο ευθύνης του, συλλειτουργώντας,

συνέβαλλαν και εξακολουθούν να συμβάλλουν στην παιδαγωγική διαδικασία και τη διδακτική πράξη.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Για την επίτευξη του σκοπού της παρούσης εργασίας επιλέχθηκε ο τύπος της αναλυτικής ιστορικής έρευνας. Ο συγκεκριμένος τύπος συνίσταται σε περιπτώσεις κατά τις οποίες τα γεγονότα έχουν ήδη συμβεί και επιχειρείται η διαφύλαξη των γεγονότων, χωρίς να αποκλείει, κάποιες φορές, την ανακάλυψη πληροφοριών που μπορούν να αλλάξουν την υπάρχουσα ερμηνεία ή την προσπάθεια πρόβλεψης μελλοντικών γεγονότων με βάση το παρελθόν (Μπαγιάτης, 1997).

ΚΕΦ. 1 Ο χώρος και η ιστορία του

Για 2.500 χρόνια η πόλη αναπτύσσεται μέσα στα όρια των αρχαίων και βυζαντινών τειχών της, σε έκταση 13 εκταρίων. Μόνο στις αρχές του 16ου αιώνα επεκτείνεται και λίγο έξω απ' αυτήν και περιλαμβάνει πλέον και κι ένα τραπεζοειδές επίπεδο κομμάτι γης, δίπλα στη θάλασσα και το λιμάνι, έκτασης 4 εκταρίων. Τα όρια αυτά και η συνολική έκταση των 17 εκταρίων διατηρούνται μέχρι το 1865 - 1870 (Λυκουρίνος, 1995). Στα στενά περάσματα της κατοπολιτείας, ακούγονται κατά καιρούς από τα ευλογημένα βήματα των Αποστόλων έως τα ποδοβολητά των κατακτητών, Τούρκων, Φράγκων, Ενετών, Ρώσων, Βουλγάρων, Γερμανών. Η ιστορία της Παναγίας, σύμφωνα με το Λυκουρίνο (2005:53) είναι σε πολύ μεγάλο βαθμό η ίδια η ιστορία της Καβάλας.

Η Καβάλα του 1860 σε ξυλογραφία της M. A. Walker. Δήμος Καβάλας (2010).

Ως Νεάπολη στη διάρκεια των αρχαϊκών και κλασικών χρόνων, η περιοχή αποτελεί χωνευτήρι πολιτιστικών στοιχείων που διαμόρφωσαν τον πολιτισμό των παραλίων της Βόρειας Ελλάδας και επηρέασαν όλους τους γειτονικούς λαούς. Παραμένει σημαντικό λιμάνι κατά τους ελληνιστικούς και ρωμαϊκούς χρόνους και συσχετίζεται με την άφιξη του Χριστιανισμού στην Ελλάδα και την πορεία του Αποστόλου Παύλου, μετονομαζόμενη σε Χριστούπολη στα τέλη του 8^{ου} αιώνα (Νικολαΐδου - Πατέρα, 2005:28). Η πόλη τελεί υπό βυζαντινή διοίκηση μέχρι το 1390-1391, πλην του διαστήματος 1204-1224 κατά το οποίο κυριεύεται από τους Φράγκους.

Όλα αυτά τα χρόνια, σύμφωνα με τους Λυχούνα και Τσουρή (2005:47), η πόλη της χερσονήσου της Παναγίας δεν είναι τίποτε περισσότερο από ένα σχετικά μικρό οικισμό και ο λόγος για τον οποίο αναφέρεται στα ιστορικά κείμενα είναι κυρίως η γεωγραφική της θέση. Όλοι οι στρατοί περνούν κάτω από τα τείχη της, καθώς δεν είχαν τη δυνατότητα να ακολουθήσουν άλλο δρόμο.

Τομή στην ιστορία της πόλης - χερσονήσου της Παναγίας, σύμφωνα με το Λυκουρίνο (1997), αποτελεί το έτος 1391. Τότε, ως Χριστούπολη, καταλαμβάνεται από τους Οθωμανούς, υφίσταται μεγάλες καταστροφές και για αρκετές δεκαετίες φέρει τα σημάδια της παρακμής, της εγκατάλειψης, ίσως και της πλήρους ερήμωσης (1997). Μετά την ανοικοδόμηση της ακρόπολης το 1425 η χερσόνησος μετατρέπεται ουσιαστικά σε μια καστροπολιτεία αποκλειστικά στρατιωτικού χαρακτήρα (Λυκουρίνος, 2005:62).

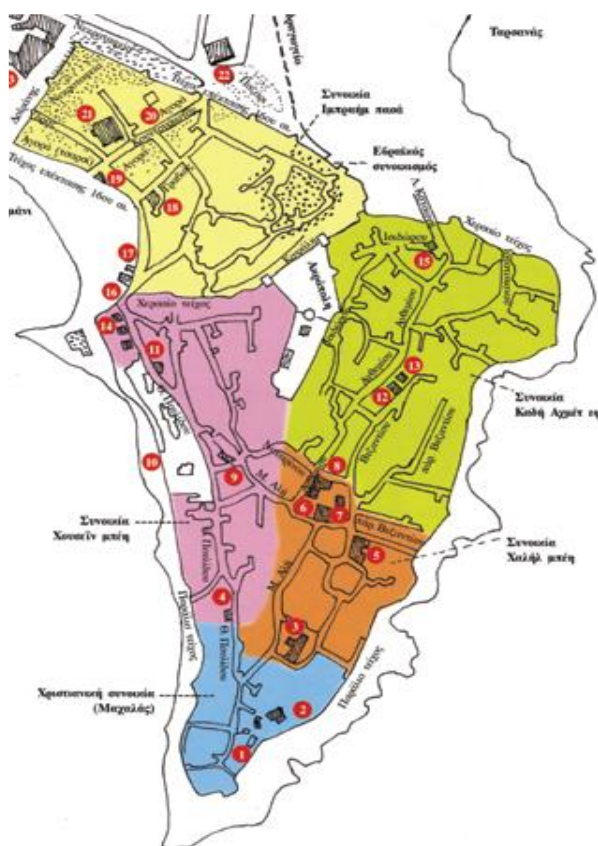
Εστίες οργανωμένης ζωής εμφανίζονται στη χερσόνησο από τα τέλη του 15ου αιώνα, ωστόσο τις υποδομές και λειτουργίες μιας πόλης, σύμφωνα με το Λυκουρίνο (2005:64-66) τις αποκτά γύρω στα 1520 - 1530, όταν δημιουργούνται μεγάλης κλίμακας έργα, κυρίως για την άμυνα και την ύδρευση (υδραγωγείο, ακρόπολη, τείχη) ή κοινωφελή (ιμαρέτ), έργα που θα σφραγίσουν την ιστορία της πόλης τους επόμενους αιώνες. Ο Λυκουρίνος (1997) αναφέρεται στο θησαυρό πληροφοριών του Γάλλου γιατρού Pierre Belon, ο οποίος επισκέφτηκε την πόλη το 1547, είκοσι περίπου χρόνια μετά την επανίδρυσή της. Πρώτοι κάτοικοι της νέας πόλης, σύμφωνα με τον Pierre Belon, ήταν 500 Εβραίοι που μετέφεραν οι Τούρκοι από τη Βουδαπέστη μετά τον ουγγροτουρκικό πόλεμο. Γύρω τους αναπτύσσεται ένας πολυάνθρωπος οικισμός, όταν προστίθενται Έλληνες και Τούρκοι από τις όμορες περιοχές.

Οι οργανωμένοι εποικισμοί μουσουλμανικών και εβραϊκών πληθυσμών, υποστηρίζει ο Λυκουρίνος, (2005:68) θα αυξήσουν τον πληθυσμό του οικισμού και θα τονώσουν την οικονομική του δραστηριότητα, ενώ την ίδια στιγμή οι εξισλαμισμοί θα

ανατρέψουν τους εθνοθηρησκευτικούς συσχετισμούς (το 1478 οι 405-410 χριστιανοί αποτελούν το 88% του συνολικού πληθυσμού και ενενήντα χρόνια αργότερα οι 260 χριστιανοί αποτελούν μόλις το 20%).

Από τα μέσα του 16ου αιώνα η ανασυγκροτημένη πόλη έχει υποστεί βαθιές αλλαγές στις δομές και τις λειτουργίες της και έχει διαμορφώσει μια νέα οθωμανική ταυτότητα. Ο μουσουλμανικός χαρακτήρας της πόλης με τους αμιγείς εθνοθηρησκευτικούς μαχαλάδες, τα ιμαρέτ, τα παζάρια, χαμάμ, χάνια και τζαμιά, θα διατηρηθεί μέχρι το τέλος της οθωμανικής περιόδου (Λυκουρίνος, 2010:435).

Όλα αυτά τα χρόνια, σύμφωνα με τον Απότα (2010:109) ο χριστιανικός πληθυσμός περιορίζεται στο νότιο άκρο της χερσονήσου, το πιο εκτεθειμένο και βραχώδες τμήμα, καθώς οι μουσουλμάνοι κατά την προσφιλή τους τακτική καταλαμβάνουν τα πλέον προνομιακά μέρη, με τη μέγιστη ασφάλεια και τα κλιματολογικά ή τοπογραφικά πλεονεκτήματα. Το μονύδριο της Παναγίας της Καμμουτζιώτισσας και η μικρή «μεταβυζαντινή» εκκλησία της Κοιμήσεως της Θεοτόκου, στη θέση του σημερινού ναού, αποτελούν το κέντρο της συνοικίας (Λυκουρίνος, 2010:436).

Η χριστιανική συνοικία με το παλιό σχολείο(1) και τη παλαιοχριστιανική βασιλική(2).
(Λυκουρίνος, 2005).

Η χριστιανική συνοικία στα έγγραφα και τους Κανονισμούς της Ελληνορθόδοξης Κοινότητας του 1899 και 1907 προσδιορίζεται με το όνομα «Μαχαλάς» και συνυπάρχει με τις ονομασίες «άνω συνοικία», «συνοικία του κάστρου», «συνοικία Παναγίας» και «συνοικία Κοιμήσεως της Θεοτόκου». Μέχρι το 1880 η Παναγία είναι η μεγαλύτερη χριστιανική συνοικία της Καβάλας. Δεν έχει όμως περιθώρια ανάπτυξης. Από το 1864 έως το 1912, καθώς ο ελληνικός πληθυσμός της πόλης αυξάνεται κατά 20-25 φορές, τα σπίτια των χριστιανών της Παναγίας παραμένουν 100-120. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα η Παναγία είναι η μικρότερη από τις πέντε χριστιανικές συνοικίες της πόλης και παραμονές της απελευθέρωσης οι Έλληνες της Παναγίας αντιπροσωπεύουν ένα ποσοστό της τάξης του 4-5% (Λυκουρίνος, 2005:105-108).

Όταν η πόλη κάνει το μεγάλο άλμα στις αρχές 20ού αιώνα και από τουρκόπολη μεταβάλλεται σε μια ακμαία εμπορική πόλη με κοσμοπολίτικα χαρακτηριστικά, η χερσόνησος της Παναγίας, βρίσκεται στο περιθώριο των εξελίξεων (Καραγιαννακίδης & Λυκουρίνος, 2010:35).

Άποψη της πόλης από τη θάλασσα (σκίτσο, τέλη 19ου αιώνα). Δήμος Καβάλας (2010).

Η ταυτότητα της συνοικίας μεταβάλλεται μόνο στις αρχές του 20ού αιώνα και τον ερχομό των προσφύγων. Σύμφωνα με την Πέγιο (2010:49) κατά τα έτη 1926-1927 στη συνοικία στεγάζονται η Νομαρχία, η Διεύθυνση Χωροφυλακής, το Δασαρχείο, η Εφορεία, το Στρατιωτικό Νοσοκομείο, που μαζί με το εμπορικό κέντρο της

Κουντουριώτου και τα παζάρια στις πλατείες Αγ. Νικολάου και Νικοτσάρα ορίζουν τη συνοικία ως Διοικητικό και Εμπορικό κέντρο της πόλης.

Στο μεσοπόλεμο, παρά την απομάκρυνση Υπηρεσιών και τόπων εργασίας, η συνοικία της Παναγίας εξακολουθούσε να αποτελεί ένα ζωντανό κομμάτι της πόλης με πολλά κέντρα ψυχαγωγίας και ποικίλες πολιτιστικές και κοινωνικές δραστηριότητες. Όμως η μετανάστευση και η μετακίνηση των νέων προς τη σύγχρονη πόλη μετατρέπουν τη συνοικία σε τόπο κατοικίας σε κατάπτωση, ενώ συγχρόνως αναπτύσσονται οι μηχανισμοί καταστροφής και αλλαγής της οικοδομικής της δομής. Χαρακτηριστικό παράδειγμα σφήνας της σύγχρονης πόλης στη συνοικία οι πολυκατοικίες στην κεντρική οδό Θ. Πουλίδου (Μπακιρτζής, 2005:218).

ΚΕΦ. 2 Οι κάτοικοι της συνοικίας

Περιορισμένη μέσα στο κάστρο της Παναγίας η Καβάλα έως τα μέσα του 19ου αιώνα αριθμούσε λιγότερους από 2.000-3.000 κατοίκους, με το ελληνικό στοιχείο να είναι πολύ ελάχιστο σε σχέση με το τουρκικό. Στη συνοικία διέμεναν ακόμη Εβραίοι, Αρμένιοι και ελάχιστοι δυτικοευρωπαίοι, περιστασιακά αυτοί, όσο διαρκούσε η περίοδος των εμπορικών πράξεων (Ζιώγας, 2007:19).

Σύμφωνα με το Χιόνη (2010α:399) από το 1840 και μετέπειτα παρατηρούνται μετακινήσεις Ελλήνων στην πόλη, προκειμένου να ασχοληθούν με το εμπόριο που αρχίζει να αναπτύσσεται. Οι νέοι κάτοικοι προέρχονται από τη Βλάστη, τις Σέρρες, τη Δυτική Μακεδονία, ακόμη και την Κρήτη. Ο περιηγητής Β. Νικολαΐδης, γύρω στο 1850, αναφέρεται σε 60 ελληνικά σπίτια στο σύνολο των 500 της πόλης, ο δε δημοσιογράφος Δ. Δημητριάδης σε 89 και 171 ελληνικές ορθόδοξες οικογένειες, όπως αυτές εμφανίζονται σε έγγραφα του Κώδικα της Μητρόπολης των ετών 1866 και 1874 αντιστοίχως (Χιόνης, 1992:11).

Μετά το 1860, σύμφωνα με το Λυκουρίνο (2010:440), μετακινούνται στην πόλη πληθυσμοί από την ενδοχώρα της Ανατολικής Μακεδονίας, τη Θάσο και κατά τις περιόδους επεξεργασίας των καπνών, τη Λήμνο, τη Λέσβο και τη Χίο. Μέρος του προσωρινού πληθυσμού στεγάζεται σε παραπήγματα έξω από τα τείχη, καθώς η μικρή χριστιανική συνοικία της Παναγίας έχει εξαντλήσει τα όριά της. Μέχρι το 1880 περίπου η Παναγία είναι η μεγαλύτερη χριστιανική συνοικία της Καβάλας. Στη συνοικία εδρεύουν οι σημαντικότεροι φορείς της Ελληνικής Κοινότητας: Οι εκκλησιαστικές αρχές, τα κοινοτικά όργανα, τα σχολεία (Λυκουρίνος, 2005:107).

Ήδη όμως από το 1864, κατόπιν αιτήσεως της ελληνορθόδοξης κοινότητας προς το Πατριαρχείο, επετράπη η ανέγερση οικιών και έξω από τα τείχη (Απότας, 2010:109). Έτσι, όταν περί τα τέλη του 19ου αιώνα μετακινούνται προς την Καβάλα Έλληνες υπήκοοι από περιοχές του ελεύθερου ελληνικού κράτους και κυρίως την Πελοπόννησο, εγκαθίστανται σε συνοικίες εκτός των τειχών. Στην απογραφή του 1905, όταν ο ελληνικός πληθυσμός της πόλης πλησιάζει τις 10.000, οι Έλληνες της Παναγίας δεν αντιπροσωπεύουν παρά ένα ελάχιστο ποσοστό (περίπου 5%) του συνολικού πληθυσμού.

Η συνοικία θρηνεί νέα θύματα από την πείνα, τις κακουχίες και τις επιδημικές ασθένειες, κατά τη διάρκεια της πρώτης και κυρίως της πλέον σκληρής, αν και σύντομης, δεύτερης βουλγαρικής κατοχής (Ρουδομέτωφ, 2010).

Έτσι, στα τέλη του καλοκαιριού του 1922, λίγο πριν την τραγική κατάληξη της εκστρατείας στα εδάφη της Μικρασίας, αν και η Καβάλα είχε εξελιχθεί σε μια πόλη με κυρίαρχη την παρουσία του χριστιανικού στοιχείου και με μια σημαντική εβραϊκή κοινότητα και αρκετούς Αρμένιους, οι Έλληνες της συνοικίας παραμένουν μειονότητα, καθώς η πόλη εξακολουθεί να αριθμεί πλέον των 10.000 μουσουλμάνων, το μεγαλύτερο μέρος των οποίων κατοικεί στην περιοχή της Παναγίας (Καραγιαννακίδης, 2010:393).

Οι συσχετισμοί ανατρέπονται το 1922. Χιλιάδες πρόσφυγες καταλαμβάνουν αρχικά τους κοινόχρηστους χώρους και τα ιδρύματα της συνοικίας, συγκατοικούν σύμφωνα με την Πέγιο (2010:32) με τους μουσουλμάνους ενοίκους των σπιτιών και αργότερα στεγάζονται μόνιμα στα ανταλλάξιμα ακίνητα, μετά την αποχώρηση του μουσουλμανικού στοιχείου. Οι περισσότεροι από αυτούς, άνδρες και γυναίκες, απορροφούνται πολύ γρήγορα στην καπνεργασία, καθώς οι ανάγκες σε προσωπικό είναι τεράστιες είτε λόγω της μεγάλης ζήτησης των καπνών στη διεθνή αγορά, είτε λόγω αναπλήρωσης των Τούρκων εργατών που έφυγαν κατά την ανταλλαγή πληθυσμών (Ιωαννίδης, 1998:21). Αρκετοί άλλοι, σύμφωνα με τον Καραγιαννακίδη (2005:21) ασχολούνται με την αλιεία και κατοικούν μέσα ή γύρω από το Ιμαρέτ για να έχουν εύκολη πρόσβαση στο λιμάνι. Ο Πέγιος επιπλέον (1984:17) σημειώνει ότι Θρακιώτες, Μικρασιάτες, Πόντιοι και Καραμανλήδες, που ασχολούνταν με το εμπόριο στις πατρίδες τους, προκειμένου να αντιμετωπίσουν την έλλειψη επαγγελματικής στέγης, στήνουν ξύλινες παράγκες στην αρχή της συνοικίας (πλατεία Αγ. Νικολάου, πλατεία Νικοτσάρα) και γενικά όπου υπάρχει ελεύθερος χώρος στη συνοικία.

Η έξαρση της φυματίωσης το 1935 οδηγεί στο θάνατο τα λαϊκά στρώματα, κυρίως καπνεργάτες, που ως επί το πλείστον κατοικούν στη συνοικία. Τα 50 κρεβάτια του σανατορίου δεν επαρκούν για την απομόνωση των ασθενών, οι οποίοι εξ' ανάγκης παραμένουν με την υπόλοιπη οικογένεια στο μοναδικό ίσως δωμάτιο που τους στεγάζει, διασπείροντας περισσότερο τη νόσο. Δεν είναι τυχαίο πως η «Ένωση Φυματικών Καβάλας» στεγάζεται σε κτίρια της Καράνου και της Θ. Πουλίδου (Πέγιος, 1984:92-94).

Ο πόλεμος του 1940 - '41 και η τρίτη βουλγαρική κατοχή, αφανίζουν εκ νέου μέρος των κατοίκων της συνοικίας, πού είτε πεθαίνει από την πείνα είτε αναγκάζεται να εγκαταλείψει την περιοχή.

Καπνεργάτες οι περισσότεροι κάτοικοι της συνοικίας πλήττονται ανεπανόρθωτα, σύμφωνα με τον Ιωαννίδη (1998), από την κατάργηση στα 1953 του «κλειστού» χαρακτήρα του καπνεργατικού επαγγέλματος και εκτίθενται στην ανεργία, καθώς τη θέση τους καταλαμβάνουν οι χαμηλότερα αμειβόμενες γυναίκες. Λύση στο πρόβλημα της ανεργίας δίνει τότε, στις αρχές της δεκαετίας του 1960, η μετανάστευση προς τη Δυτική Γερμανία, το Βέλγιο, την Αμερική και την Αυστραλία. Η συνοικία φυλλοροεί έως τα μέσα της δεκαετίας του 1970 (Καραγιαννακίδης, 2010:402).

Η έξοδος των κατοίκων προς τα διαμερίσματα των πολυκατοικιών τη ίδια δεκαετία αλλάζει και πάλι τους συσχετισμούς και τη φυσιογνωμία της συνοικίας. Πολλές κατοικίες παραμένουν άδειες, άλλες εγκαταλείπονται οριστικά και κάποιες, δίχως σύγχρονες ανέσεις, προσφέρονται προς ενοικίαση σε πολίτες με χαμηλά εισοδήματα ή πωλούνται σε ανθρώπους με ανώτερο εισόδημα, που στοχεύουν συχνά στην αλλαγή της χρήσης τους. Στα τέλη της δεκαετίας του 1980 η συνοικία των καπνεργατών και των ψαράδων κατοικείται από συνταξιούχους, εμπόρους και δημοσίους ή ιδιωτικούς υπαλλήλους (Καραγιαννακίδης, 2005:38).

Μια νέα κατάσταση αρχίζει να διαμορφώνεται στη συνοικία από το 1989, αμέσως μετά την κατάρρευση των καθεστώτων του «υπαρκτού σοσιαλισμού». Νέοι «πρόσφυγες», οικονομικοί μετανάστες από τις πρώην σοσιαλιστικές χώρες, καταφθάνουν στην Καβάλα, αναζητώντας μια καλύτερη ζωή και ένα μεγάλο μέρος τους εγκαθίσταται στις παλιές ή εγκαταλειμμένες από τη δεκαετία '70 κατοικίες της συνοικίας. Συγχρόνως η συνοικία χάνει μέρος των παλαιών κατοίκων της, υπαλλήλους κυρίως σε βιοτεχνία και ελαφρά βιομηχανία, ως συνακόλουθο της μετεγκατάστασης των παραγωγικών μονάδων της πόλης στη Θράκη (Καραγιαννακίδης & Λυκουρίνος, 2010:58).

Η συνεκτικότητα των κατοίκων της Παναγίας αρχίζει να χάνεται και δείχνει πια να εμφανίζεται μία τάση κοινωνικής και πολιτισμικής διαστρωμάτωσης, με ακραία χαρακτηριστικά και μικρή συναισθηματική σχέση με τη περιοχή.

ΚΕΦ. 3 «Πανάγια Συνοικία»

...Λιτή και απέριτη βασιλική της τουρκοκρατίας η εκκλησία της Παναγίας, συνέχιζε, πολύ πιθανά στην ίδια θέση, τη λατρεία της «Παναγίας Καμμουτζιωτίσσης» που αναφέρει στη Χριστούπολη κώδικας της Μονής Παντοκράτορος. Το φως των καντηλιών που τρεμόσβυνε, φώτιζε τις μορφές των παιδιών, των μεγάλων, των γερόντων καθώς οι γενιές περνούσαν. οι ψαλμοδιές γράφονταν βαθειά στη μνήμη τους. οι ήχοι της καμπάνας έφταναν βαθειά στην ψυχή τους και κάποιο μήνυμα είχαν να μεταδώσουν ή να θυμίσουν τα παιδικά χρόνια των κατοίκων αυτής της πόλης. Ώσπου πριν από λίγα χρόνια κατεδαφίστηκε δίχως λόγο, το πιο παλιό χριστιανικό μνημείο της, για να πάρη τη θέση του μια άχαρη κι αντιαισθητική οικοδομή (Λαζαρίδης, 1969:68)

Το άκρο της χερσονήσου με την παλιά εκκλησία της Παναγίας, περίπου 1930. Αρχείο 7^{ου} Δ.Σ. Καβάλας.

Μέχρι το 1864, όταν οι υπόδουλοι χριστιανοί της Καβάλας εξασφάλισαν την άδεια του Σουλτάνου για έξοδο από τα τείχη και επέκταση της πόλης προς τα δυτικά (Ρουδομέτωφ, 2010:79), η εκκλησία της Κοιμήσεως της Θεοτόκου ήταν ο μοναδικός χώρος που εξυπηρετούσε τις θρησκευτικές τους ανάγκες (Λυκουρίνος, 2010:437).

Στη θέση του σημερινού ναού υπήρχε από τα βυζαντινά χρόνια παλαιοχριστιανική βασιλική και το 14^ο αιώνα το μονύδριο της «Παναγίας της Καμμουτζιώτισσας».

Αργότερα στη θέση τους οικοδομήθηκε ο μεταβυζαντινός ναός της «Κοιμήσεως της Θεοτόκου». Η συγκεκριμένη εκκλησία τυπολογικά ήταν τρίκλιτη βασιλική χωρίς τρούλο, με δικλινή στέγη σε σχήμα Λ, κατασκευασμένη από ξύλο και καλυμμένη από πλάκες σχιστόλιθου και επεκτάθηκε αργότερα με προσθήκη νάρθηκα και παρεκκλησίου. Η εκκλησία βρισκόταν χαμηλότερα από το έδαφος που την περιέβαλλε, προκειμένου να τηρείται ο «κανόνας» που απαγόρευε να υπάρχει σε οθωμανική πόλη χριστιανικός ναός ισοϋψής ή υψηλότερος από τα υφιστάμενα μουσουλμανικά τεμένη (Καραγιαννακίδης & Λυκουρίνος, 2010:90). Κατεδαφίστηκε στα 1957 - 1958 και τη θέση της (εκτός από το καμπαναριό που σώζεται μέχρι σήμερα και μάλλον δεν είναι κι αυτό κομμάτι της αρχικής εκκλησίας αλλά εξέλιξη του αρχικού) πήρε ο σημερινός ναός της συνοικίας (Λυκουρίνος, 2005:107).

Η παλιά εκκλησία της Παναγίας, 1950. (Καραγιαννακίδης & Λυκουρίνος, 2010).

Η εκκλησία της Παναγίας δεν ήταν μόνο χώρος ιεροτελεστιών και πνευματικής καταφυγής. Έως τα μέσα του 19^{ου} αιώνα ήταν ο μόνος επίσημα αναγνωρισμένος από το οθωμανικό κράτος φορέας διοίκησης και εκπροσώπησης των χριστιανών. Σε ένα ταπεινό κτίριο στο προαύλιο της εκκλησίας στεγαζόταν και η Μητρόπολη έως το 1883. Η Επιτροπή του ναού επιτελούσε έργο ύψιστης σημασίας, καθώς τα έσοδα της εκκλησίας ήταν ο σπουδαιότερος πόρος για τη λειτουργία του σχολείου (Λυκουρίνος, 2005:170-171). Επίτροπος του ναού της Παναγίας διατέλεσε ο καπνέμπορος Μιχαήλ Σπόντης ο οποίος, σύμφωνα με το Χιόνη (2010α:400), θεωρήθηκε ως ένας από τους μεγαλύτερους ευεργέτες και ψυχή της δημιουργίας του πρώτου ημιγυμνασίου της

πόλης. Επιπροσθέτως, ο Λυκουρίνος (2005:177) αναφέρεται σε δήλωση του Μιχαήλ Σπόντη στις 20 Νοεμβρίου 1862, σύμφωνα με την οποία αναλαμβάνει ο ίδιος την «αντιμισθία» του δασκάλου.

Αν και ο αριθμός των ενοριτών ήταν μικρός και η οικονομική τους κατάσταση άθλια, η Επιτροπή του ναού της Παναγίας κατάφερε να επιχορηγή την Εφορεία Σχολών ετησίως με 50 ή 60 λίρες στα τέλη του 19^{ου} αιώνα (Λυκουρίνος, 2005:170-171).

ΚΕΦ. 4 Το σχολείο της Παναγίας

Λειτουργώντας και ως κρυφό σχολείο η εκκλησία της Κοιμήσεως της Θεοτόκου, κέντρο της ελληνικής δράσης στη συνοικία, διατήρησε άσβεστη τη λαμπάδα του ελληνοχριστιανικού πνεύματος σε εποχές που ο χριστιανικός πληθυσμός της συνοικίας πιεζόταν σκληρά για να εξισλαμισθεί (Ρωμανιάς, 1964:12). Αργότερα, πάντως πριν από το 1860, στον αύλειο χώρο του ναού, στη νοτιοανατολική πλευρά, περίπου στη θέση του σημερινού σχολείου, άρχισε να λειτουργεί το πρώτο και μοναδικό διδακτήριο της πόλης. Έως το 1879 όλα τα σχολεία της Καβάλας στεγάζονταν στο διδακτήριο της Παναγίας (Λυκουρίνος, 2005:177).

Σύμφωνα με το Χιόνη (1990:85) το οίκημα ήταν διώροφο και η αίθουσα διδασκαλίας λειτουργούσε σε ένα χαμηλοτάβανο χώρο του ορόφου, στον οποίο οι μαθητές ανέβαιναν από μια ξύλινη εσωτερική σκάλα. Τα θρανία ήταν ξύλινα, μακρόστενα και δεν μπορούσαν να μετακινηθούν. Έξω από το κτίριο υπήρχε ένας διαμορφωμένος χώρος με υγρή άμμο, πάνω στην οποία οι μαθητές μάθαιναν να γράφουν.

Το σχολείο, σημειώνει ο Λυκουρίνος (2005:178), ήταν επτατάξιο χωρισμένο σε δύο τμήματα: Το «Δημοτικόν» και το «Ελληνικόν». Στο πρώτο τμήμα, αποτελούμενο από τέσσερις τάξεις, φοιτούσαν τα μικρότερα σε ηλικία παιδιά, αγόρια και κορίτσια. Στο τμήμα αυτό εφαρμοζόταν η αλληλοδιδασκτική μέθοδος. Το δεύτερο, αποτελούμενο από τις τρεις τελευταίες τάξεις, δεν λειτουργούσε αυτοτελώς, αλλά ήταν προσαρτημένο στο «Δημοτικόν» ως ανώτερο τμήμα του. Σύμφωνα με το Χιόνη (1990:32) στο σχολείο δίδασκαν ένας δάσκαλος και μια δασκάλα.

Η λειτουργία του σχολείου δεν ήταν πάντοτε ομαλή. Υπήρξαν χρονιές που δε λειτούργησε καθόλου. Ο Χιόνης (2010β:551) αναφέρεται σε πρακτικό των κατοίκων της συνοικίας, που δημοσίευσε ο Δ. Δημητριάδης στην εφημερίδα «Κήρυξ Καβάλας» σύμφωνα με το οποίο στις 7 Νοεμβρίου 1964 συστάθηκε εξαμελής επιτροπή των Ελλήνων κατοίκων, που ονομάστηκε «Δημογεροντία», με σκοπό την βελτίωση των εκπαιδευτικών πραγμάτων, την εξασφάλιση πόρων, τον ορισμό Εφόρου για την

παρακολούθηση της σχολικής ζωής και κυρίως την ομαλή λειτουργία του σχολείου. Από το 1867-'68 σύμφωνα με το Λυκουρίνο (2005:179), στο διδακτήριο άρχισε να λειτουργεί και «Παρθεναγωγείο», ένα κατώτερο δημοτικό σχολείο αποκλειστικά για κορίτσια, πολύ νωρίτερα από άλλες πόλεις της Μακεδονίας με πολλαπλάσιο πληθυσμό. Πρώτη δασκάλα του η Ευγενή Πολίτου.

Έτος σταθμός για τη συνοικία το 1876. Η κατάργηση του αλληλοδιδασκτικού, που ελάχιστα μπορούσε να προσφέρει, σε συνδυασμό με τις ενέργειες του «Συλλόγου των Φιλομούσων», που μόλις ένα έτος πριν είχε συσταθεί με στόχο την υποστήριξη των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, δημιουργεί νέα δεδομένα. Το 1877 στο διδακτήριο της Παναγίας λειτουργούν ένα «Ελληνικόν» σχολείο με 17 μαθητές και ένα δάσκαλο, δύο «Δημοτικά» με 83 μαθητές και δύο δασκάλες και ένα «Παρθεναγωγείο» με μια δασκάλα. Η «Φιλεκπαιδευτική Αδελφότητα» που ιδρύεται το 1878 από πλούσιους εμπόρους της πόλης με παρόμοιο στόχο, ενισχύει οικονομικά τα σχολεία της Παναγίας και ιδρύει το ίδιο έτος Νηπιαγωγείο, που στεγάζεται στο ίδιο κτίριο (Λυκουρίνος, 2005:180-181).

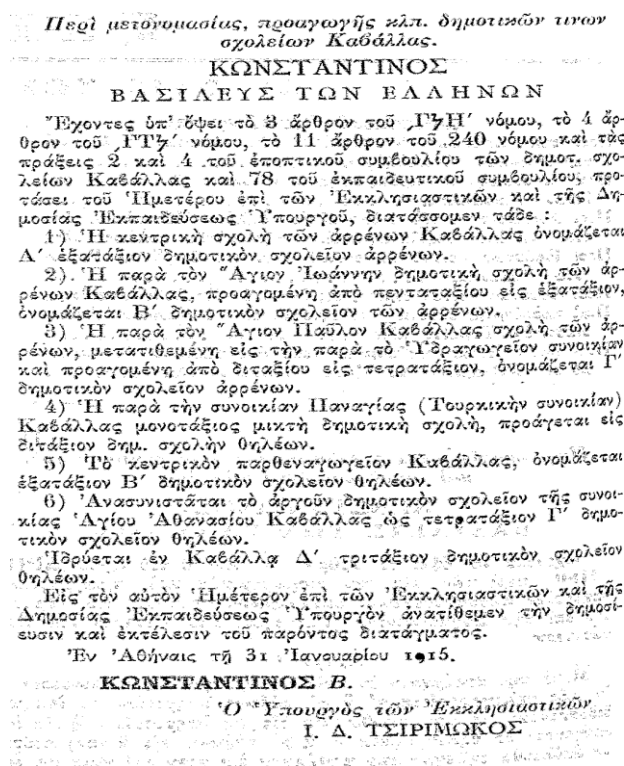
Αγέρωχο πάνω στο βράχο το μικρό σχολείο της Παναγίας μέχρι το τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα επιβιώνει πλάι στα μεκτέμπ, τα κατώτερα δηλαδή θρησκευτικά σχολεία, του παλαιού Ιμαρέτ (του συγκροτήματος που αποτελούνταν από το σημερινό ναό του Αγίου Νικολάου και άλλα διπλανά του κτίσματα), του Καδή Αχμέτ και του σημερινού Ιμαρέτ, καθώς και τους μεντρεσέδες, τα ανώτερα θρησκευτικά σχολεία, επίσης του σημερινού Ιμαρέτ, του Χατζή Αχμέτ και του Χαλίλ Μπέη (Δήμος Καβάλας, 2010:98).

Όμως από το 1864 η φυγή των Ελληνορθόδοξων από την «εντός των τειχών» πόλη σε συνδυασμό με την αποδέσμευση της εκπαίδευσης από τον απόλυτο έλεγχο της εκκλησίας, επιβάλλει τη μετακίνηση της εκπαιδευτικής δραστηριότητας προς τις νέες συνοικίες, όπου οι Καβαλιώτες επέλεξαν να διαμείνουν. Σύμφωνα με το Λυκουρίνο (2005:185), απαιτούνται νέα αναβαθμισμένα σχολεία και το μικρό διδακτήριο της Παναγίας αδυνατεί να ανταποκριθεί στις νέες απαιτήσεις. Το 1881 ολοκληρώνεται η ανέγερση του Αρρεναγωγείου (σημερινό 15ου Δημοτικού Σχολείου, επί της οδού Ομονοίας) όπου στεγάζονται όλα τα σχολεία της πόλης. Μοιραία από τις αρχές της δεκαετίας του 1880 το σχολείο της Παναγίας παύει να αποτελεί κέντρο της εκπαίδευσης στην Καβάλα και δύο δεκαετίες λειτουργεί μόνο ως Νηπιαγωγείο.

Το σχολείο της Παναγίας γνωρίζει σύμφωνα με το Χιόνη (1990:75) μια σύντομη περίοδο ακμής, καθώς ιδρύεται το 1899 σε αυτό μικτή τριτάξια «Αστική Σχολή»,

χωρίς νηπιακή τάξη, με πρόγραμμα ομοιόμορφο με του κεντρικού Παρθεναγωγείου, υπό τη διεύθυνση της Φραγκίσκας Απέργη. Η «Αστική Σχολή» ήταν με βάση τις συνθήκες της εποχής, ανώτερο δημοτικό σχολείο (στο «ελληνικόν» προστίθενται τάξεις γυμνασίου και το «δημοτικόν» μετατρέπεται σε «Αστική Σχολή»). Ο χαρακτηρισμός «Αστική» υπήρχε για να διακρίνει το συγκεκριμένο είδος από τα «γραμματοδιδασκαλεία» που λειτουργούσαν στα χωριά. Η σχολή όμως σύντομα υποβιβάζεται σε διτάξια. Το 1906 παύει να λειτουργεί το νηπιαγωγείο και το 1914 η αστική σχολή υποβιβάζεται εκ νέου σε μονοτάξια και αποκλειστικά για κορίτσια.

Νεώτερη ωστόσο έρευνα δείχνει ότι ένα χρόνο αργότερα, προάγεται και σε διτάξιο, σύμφωνα με το υπ' αριθμόν 51 ΦΕΚ της 5^{ης} Φεβρουαρίου 1915. Το συγκεκριμένο ΦΕΚ ίδρυσης είναι και το παλαιότερο που έχει βρεθεί, τουλάχιστον έως σήμερα και αφορά το σχολείο της Παναγίας.

ΦΕΚ 51 της 5^{ης} Φεβρουαρίου 1915. Εθνικό Τυπογραφείο (2013)

Η Παναγία είχε χάσει οριστικά την παλιά της αίγλη, αυτή που προσέδιδε η πολυεθνική και πολυφυλετική συγκέντρωση ανθρώπων στο χώρο της. Απαξιωμένη από τους Ελληνορθόδοξους, είχε μετατραπεί σε μια σχεδόν αμιγή μουσουλμανική πλευρά της πόλης.

Η δεύτερη βουλγαρική κατοχή 1916-1918 σκοτεινή και βάρβαρη όσο ποτέ, συγκλόνησε την πόλη και έριξε τη βαριά σκιά της στο σχολείο της συνοικίας, που

σταμάτησε τη λειτουργία του, όπως άλλωστε και τα υπόλοιπα σχολεία της πόλης. Το σχολείο όμως της Παναγίας δεν θα ξαναλειτουργούσε. Ο Ρουδομέτωφ (2008) αναφέρεται στις πληροφορίες του Κωνσταντίνου Σχοινά, μηχανικού στην κοινότητα της Καβάλας από το 1913, βάσει των οποίων την εποχή της δεύτερης βουλγαρικής κατοχής υπέστησαν σοβαρότατες φθορές κοινοτικά και φιλανθρωπικά ιδρύματα, όπως το Δημοτικό Νοσοκομείο πίσω από το Υδραγωγείο, η σχολή αρρένων στη συνοικία του Αγίου Παύλου και τα παραρτήματα του ίδιου σχολείου στον Άγιο Παύλο και τον Άγιο Ιωάννη, η σχολή μέσης εκπαίδευσης (γυμνάσιο), ένα σχολείο θηλέων πίσω από τη Δημαρχία και το δημοτικό σχολείο στη συνοικία της Παναγίας, καθώς...*την εποχή αυτή η Καβάλα παρουσίασε μεγάλη έλλειψη καύσιμης ξυλείας και οικοδομήσιμης. Κατεδάφιζαν λοιπόν τα σπίτια για να προμηθευτούν την ξυλεία που ήταν χρήσιμη για την κατασκευή αμπριών για τα χαρακώματα* (Ρουδομέτωφ, 2008:115). Έρημο από μαθητές και σχεδόν κατεστραμμένο γύρω στο 1920 το παλιό διδακτήριο κατεδαφίζεται.

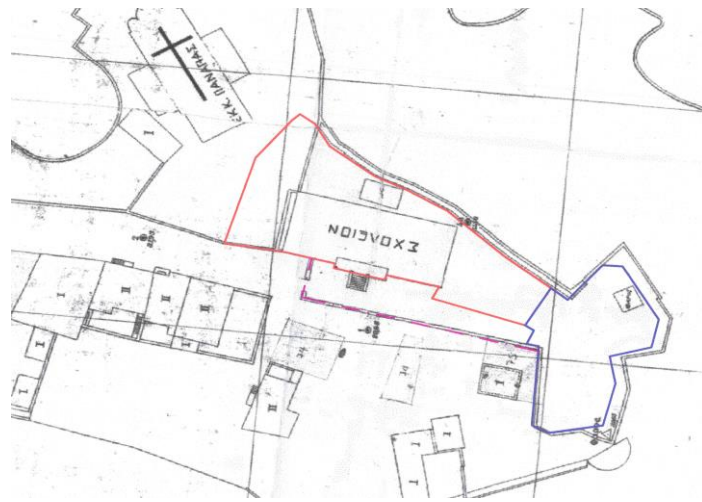
Όταν η συνοικία και όλη η «εντός των τειχών» πόλη εγκαταλείπεται από τους μουσουλμάνους κατοίκους της και αρχίζει να κατοικείται αποκλειστικά από πρόσφυγες δεν υπάρχει σ' αυτήν κανένα δημόσιο ίδρυμα πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Τα πρώτα χρόνια, μετά την ανταλλαγή πληθυσμών, άρχισε να λειτουργεί το τετρατάξιο ιδιωτικό δημοτικό σχολείο «Μαρούλη» επί της οδού Ιερολοχιτών που στεγαζόταν σε ένα παλιό τουρκικής κατασκευής ξύλινο οίκημα (ξύλινοι πήχεις επιχρισμένοι με ασβεστοκονίαμα). Σε παρόμοιας κατασκευής οίκημα άρχισε να λειτουργεί και το Δ' Δημοτικό Σχολείο, στην οδό Δερβενακίων. Το συγκεκριμένο σχολείο ήταν χωρισμένο σε «Αρρένων» και «Θηλέων» και σε αυτό δίδαξε, αμέσως μόλις ήλθε στην Καβάλα, ο πρόσφυγας δάσκαλος Ευκλείδης Αντωνιάδης.

ΚΕΦ. 5 Το 7^ο Δημοτικό Σχολείο Καβάλας

Το διδακτήριο που στεγάζει σήμερα το δημοτικό σχολείο θεμελιώθηκε και άρχισε να οικοδομείται το 1928. Ανάδοχος του έργου ήταν ο πολιτικός μηχανικός Κωνσταντίνος Μανιαδάκης, Υπουργός Ασφαλείας μετέπειτα της κυβερνήσεως Μεταξά (Καραγιαννακίδης, 2005:103).

Το σχολείο ονομάστηκε Ζ' Δημοτικό Σχολείο ή 7^ο (από το 1967) Στο ίδιο διδακτήριο συστεγάστηκε αρχικά και το Η' Δημοτικό Σχολείο, λειτουργώντας εκ περιτροπής (πρωί - απόγευμα), που μετονομάστηκε αργότερα σε Α' όταν στεγάστηκε από το

1934 σε νεόδμητο κτίριο επί της οδού Ιουστινιανού και αργότερα 1^ο (Πρωτόκολλον Αλληλογραφίας Δημοτικού Σχολείου Ζ' Καβάλας, 1946-1954).

Τοπογραφικό διάγραμμα του οικοπέδου. Κτηματολόγιον και Διδακτήριον Δημοτικού Σχολείου Ζ' Καβάλας.

Για την εξασφάλιση του οικοπέδου αποφασίστηκε στη συνεδρίαση της Διδακτριακής Επιτροπής της 25^{ης} Ιανουαρίου 1927 η αναγκαστική απαλλοτρίωση τμημάτων οικοπέδων, των οποίων η κυριότητα ήταν αμφισβητούμενη, μετά την άρνηση των φερόμενων ιδιοκτητών στην εξαγορά με συγκεκριμένο τίμημα. Η απόφαση της απαλλοτρίωσης στηρίχτηκε στο σκεπτικό της απουσίας άλλου οικοπέδου στη συνοικία, κατάλληλου για την ανέγερση σχολείου και το σχετικό με την ανέγερση σχολικών κτιρίων στις πρόσφατα προσαρτημένες περιοχές στο ελληνικό κράτος, διάταγμα της εποχής. Με απόφαση του Ειρηνοδικείου Καβάλας στις 18 Φεβρουαρίου 1927 το οικοπέδο απαλλοτριώνεται. Η δαπάνη για την ανέγερση του κτιρίου με έξοδα του Δημοσίου ορίζεται στις 108.000 δραχμές (Επιθεώρηση Α' Εκπαιδευτικής Περιφέρειας Καβάλας, 1927).

*Τὸ Διδακτήριον ἀνημέρη τὸ 1930 δωροδόκῳ τῶν ἀποφασίσαν ἑπὶ 108.000
δραχμῶν ἐπὶ ἰδιωτικῶν οἰκοπέδων, ἀναγκαστικῶς καὶ ὡς Πράξις
τῆς Διδακτριακῆς Ἐπιτροπῆς Καβάλας ἐπὶ ἀριθμὸν 65-1-1927
καὶ τῆς οὐδ' ἀριθμ. 60/18-2-1927 ἀποφάσεως τοῦ Εἰρηνοδικίου Κα-
βάλας καὶ μεταγραφῶτος ἐν τῇ Ἀποθημοφορεσίᾳ Καβάλας ἐπὶ
ἀριθμ. 455 τόμος Γ' καὶ ἐκ' ἀριθμὸν 25-2-1927.*

Απαλλοτρίωση οικοπέδου. Κτηματολόγιον και Διδακτήριον Δημοτικού Σχολείου Ζ' Καβάλας.

Ο Τσάτσος (2005) αναφέρεται σε δημοσίευμα της εφημερίδας «Κήρυξ Καβάλας» σύμφωνα με το οποίο το κτίριο παραδίδεται στη Διδακτηριακή Επιτροπή στις 4 Οκτωβρίου 1928 χωρίς να έχει ολοκληρωθεί πλήρως. Βέβαια σε άλλα δημοσιεύματα της εφημερίδας αναφέρεται ότι το σχολικό έτος 1928-1929 το σχολείο της Παναγίας στεγάζεται ακόμη στο παλιό κτίριο της Δερβενακίων, καθώς υπάρχουν ελλείψεις στο νέο διδακτήριο. Μάλιστα σε συνεδρίαση της Διδακτηριακής Επιτροπής το Δεκέμβριο του 1928 φαίνεται ότι απαιτείται το ποσό των 150000 δραχμών για την αποπεράτωση των εργασιών. Αναφέρεται ακόμη ότι ο Επιθεωρητής Δημοτικής Εκπαίδευσης, σε έκθεσή του το 1930, διαπιστώνει ότι το ποσόν των 400.000 δραχμών που διέθεσε για την αποπεράτωση των εργασιών, αποδόθηκε στην απόσβεση άλλων χρεών της Επιτροπής και ότι ο Δήμος προσπαθεί να αντιμετωπίσει την έλλειψη αφοδευτηρίων με τη διάθεση ποσού 40000 δραχμών (Τσάτσος, 2005).

Πάντως, έστω και ημιτελές το σχολικό έτος 1929-1930 το σχολείο αρχίζει τη λειτουργία του. Αυτό προκύπτει και από τις μαρτυρίες κατοίκων που θυμούνται τη μεταφορά των μαθητών στο νέο σχολείο το φθινόπωρο του 1929. Σύμφωνα μάλιστα με μαρτυρίες του Σ. Δημητριάδη, μαθητού το σχολικό έτος 1929-1930 στην Α΄ τάξη, μετά το πέρας του ημερήσιου προγράμματος και υπό τις εντολές του αυστηρότατου κου Ευκλείδη, οι μικροί μαθητές κουβαλούσαν οικοδομικά υλικά στον πάνω όροφο ή τα αφοδευτήρια που μόλις άρχισαν να χτίζονται στο πίσω μέρος του σχολείου. Οι μεγαλύτεροι, μαζί με τους εργάτες, ανέβαζαν μέσα σε «ζεμπιλία» στην αυλή τα βαριά οικοδομικά υλικά που άφηναν οι μαούνες σε ένα αμμώδες άνοιγμα ανάμεσα στα βράχια κάτω από το σχολείο. Το 1951 γίνονται και οι πρώτες εργασίες συντήρησης στο διδακτήριο ύψους 12000500 δραχμών στα γείσα και τα στηθαία της οροφής (Κτηματολόγιον και Διδακτήριον Δημοτικού Σχολείου Ζ΄ Καβάλας, 1951).

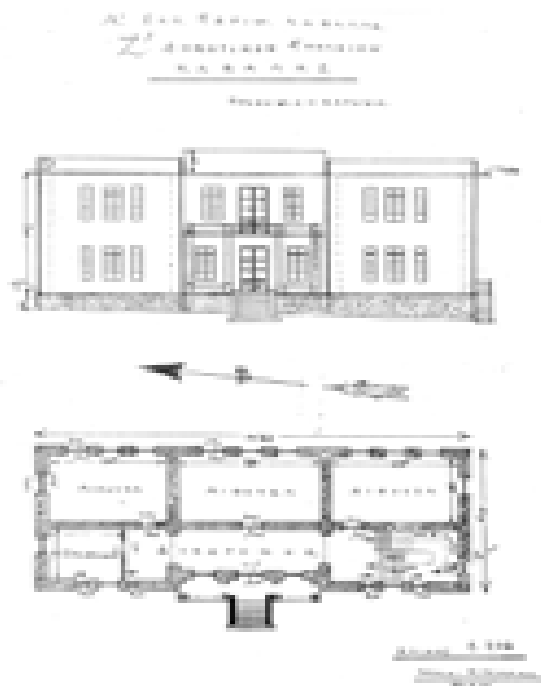
Το σχολείο έχει δυτικό προσανατολισμό και είναι ορατό από την παραλία και τα περισσότερα σημεία της πόλης. Πίσω από το κτίριο και σε όλη τη δυτική και νοτιοδυτική πλευρά διατηρούνται τα τείχη της παλιάς πόλης. Η αυλή αναπτύσσεται νότια του κτιρίου και εδράζεται, στο μεγαλύτερο μέρος της, πάνω στο παράλιο τείχος. Η πρόσβαση στο κτίριο είναι δυνατή μόνο από την οδό Θ. Πουλίδου, η οποία καταλήγει μπροστά του.

Σύμφωνα με τον Αντωνίου (2010:489), στις αρχές της δεκαετίας του 1930 είναι ιδιαίτερα διαδεδομένα τα διώροφα εξατάξια διδακτήρια, λόγω της απλότητας του τύπου και της μορφής τους και της επάρκειάς τους στην κάλυψη των εκπαιδευτικών αναγκών. Στα διδακτήρια αυτού του είδους οι αίθουσες διδασκαλίας τοποθετούνται

σε σειρά και ανάλογα με τις κλιματολογικές συνθήκες του τόπου είτε προβλέπονται κλειστοί, υαλόφρακτοι διάδρομοι προς τον βορρά και αίθουσες διδασκαλίας προς το νότο (ψυχρές περιοχές με ισχυρούς ανέμους), είτε σχεδιάζονται ανοικτοί μεσημβρινοί διάδρομοι μπροστά από τις αίθουσες διδασκαλίας (περιοχές με ήπιο κλίμα).

Το κτίριο αποτελεί χαρακτηριστικό τύπο διώροφου, εξατάξιου σχολικού κτιρίου, με την είσοδο στο κέντρο της κύριας όψης, μια ζώνη επικοινωνίας με διάδρομο και κλιμακοστάσιο στην έμπροσθεν, βορειοδυτική πλευρά και τις αίθουσες διδασκαλίας στο βάθος. Οι κατόψεις των δύο ορόφων είναι όμοιες με τρεις αίθουσες διδασκαλίας σε κάθε μία, διάδρομο και κλιμακοστάσιο στη νότια πλευρά του κτιρίου. Στην άλλη πλευρά του διαδρόμου υπάρχει γραφείο και στους δύο ορόφους (Τσάτσος, 2005).

Καθώς το κτιριολογικό πρόγραμμα δεν προέβλεπε χωριστή αίθουσα τελετών, στο διδακτήριο ακολουθείται η αρχή της «ευέλικτης κάτοψης», σύμφωνα με την οποία οι δύο αίθουσες του πρώτου ορόφου είναι χωρισμένες με πολύφυλλα φορητά χωρίσματα, που όποτε χρειάζεται ενοποιούνται (Αντωνίου, 2010:490).

Κύρια όψη και κάτοψη του κτιρίου. Κτηματολόγιον και Διδακτήριον Δημοτικού Σχολείου Ζ' Καβάλας.

Μορφολογικά το κτίριο χαρακτηρίζεται από μια λιτή, νεοκλασική γραμμή χωρίς έντονα διακοσμητικά στοιχεία. Περισσότερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η κύρια όψη, στην οποία υπάρχει εξώστης στον όροφο και υπόστεγος χώρος από κάτω και η κεντρική είσοδος σε κάποιο ύψος με το κλιμακοστάσιο μπροστά. Τα νεοκλασικά

στοιχεία υπάρχουν, αρκετά όμως αφαιρετικά, με διακοσμητικά στοιχεία στις γωνίες του κτιρίου και τα υποστυλώματα κάτω από τον εξώστη. Τα παράθυρα του κτιρίου έχουν μια πιο στενόμακρη μορφή σε σχέση με τα νεοκλασικά πρότυπα των παλαιότερων κτιρίων και το στηθαίο δεν έχει ιδιαίτερα διακοσμητικά στοιχεία. Κατασκευαστικά το κτίριο διαθέτει φέρουσες τοιχοποιίες από λιθοδομή και και πλάκες από οπλισμένο σκυρόδεμα. Πολύ σημαντικό είναι το γεγονός, σύμφωνα πάντα με τον Τσάτσο (2005), πως για πρώτη φορά σχολικό κτίριο στην Καβάλα δεν έχει επικλινή στέγη αλλά δώμα.

Μορφολογία του κτιρίου. Αρχείο Σ. Δημητριάδη

Αξίζει να σημειωθεί ότι στα 1928-29, λειτουργούσε και «σπιτικό σχολείο» (ισοδύναμο με νηπιαγωγείο) λίγο πριν από τη συμβολή των οδών Μεχμέτ Αλή και Ανθεμίου στο χώρο πλησίον της «Παλιάς Μουσικής». Στα 1934 - '35 περίπου 600 με 700 μαθητές φοιτούσαν στα δύο Δημοτικά σχολεία της συνοικίας και ο αριθμός των μαθητών που φιλοξενούνταν σε κάθε αίθουσα κυμαινόταν μεταξύ 40 και 50. Το 1940 το νεόδμητο 7^ο σχολείο διακόπτει τη λειτουργία του 2-3 μέρες μετά την κήρυξη του πολέμου. Στα χρόνια της κατοχής η μοίρα του κτιρίου του 7^{ου} Δημοτικού Σχολείου ήταν εντελώς διαφορετική από ότι συνέβη στα άλλα σχολεία της Καβάλας. Στο σχολείο, σύμφωνα με το Μπρουκάκη (2012) εγκαταστάθηκε γερμανική στρατιωτική δύναμη για να εξυπηρετεί τη βάση υδροπλάνων που κατασκευάστηκε στην αρχή του λιμενοβραχίονα, ακριβώς κάτω από το σχολείο. Οι αίθουσες του σχολείου, μετατράπηκαν σε στρατιωτικούς κοιτώνες και η μεσαία αίθουσα του ισογείου σε

μαγειρείο. Η μεγάλη του καμινάδα, που έχτισαν Έλληνες τεχνίτες, σώζεται ακόμη και σήμερα.

Γερμανοί πιλότοι στο δώμα του σχολείου. Αρχείο Δ. Παπαδόπουλου

Οι Γερμανοί δεν προκάλεσαν φθορές στο εκπαιδευτήριο και δεν έγινε καμιά προσπάθεια για λειτουργία βουλγαρικού σχολείου.

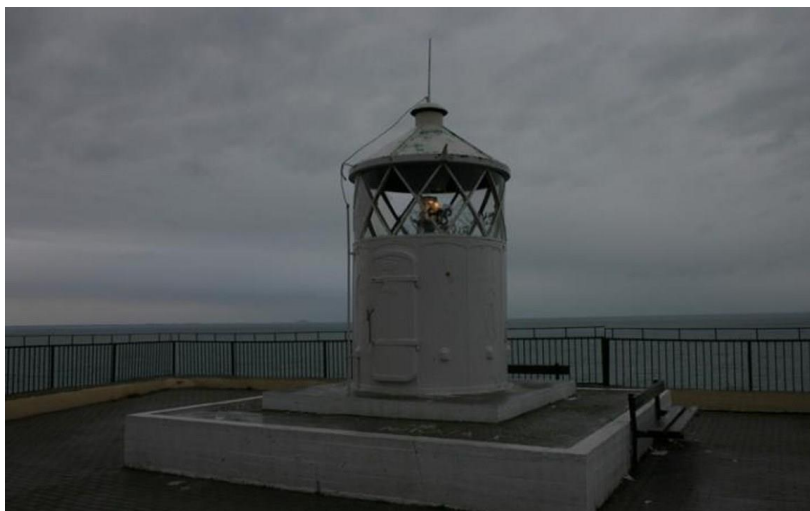
Σχολείο		61
№	Ημερομηνία	Εξεραχόμενοι Έγγραφα
		Πρώτη ημερομηνία
1	30-10-44	Εφόρτην σχολείων Υποβολή φιλανθρωπικών έργων φέτου μαθητών σχολείου έτος 1944-45
2	4-11-44	Εφόρτην σχολείων Υποβολή φιλανθρωπικών έργων φέτου μαθητών σχολείου έτος 1944-45
3		
4		
5		
6	24-12-44	Εφόρτην σχολείων Υποβολή ετήσιων μαθηματικών εργασιών μαθητών

Η πρώτη εγγραφή μετά την απελευθέρωση. Πρωτόκολλον Αλληλογραφίας 1946-1954 Δημοτικού Σχολείου Ζ' Καβάλας.

Το σχολείο επαναλειτούργησε αμέσως μετά την Απελευθέρωση. Ως δασκάλες χρησιμοποιήθηκαν τελειόφοιτες Παιδαγωγικών Ακαδημιών, οι οποίες δεν είχαν προλάβει, λόγω του πολέμου, να αποφοιτήσουν. Από το 1945 απόφοιτοι Παιδαγωγικών Ακαδημιών μόνιμοι δημόσιοι υπάλληλοι εργάζονται στο σχολείο υπό τη διεύθυνση του Ευκλείδη Αντωνιάδη και η κατάσταση εξομαλύνεται οριστικά.

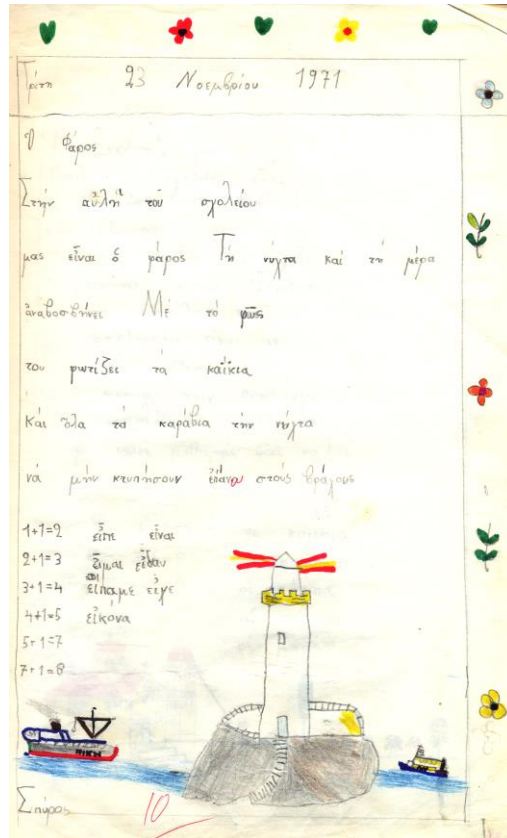
ΚΕΦ. 6 Το σχολείο του Φάρου

... Δίπλα, το πλάτωμα του Φάρου. Από κάτω το Μονόπετρο. Αν κατεβείς τα λιγοστά σκαλοπάτια, ανάμεσα από τα γερτά πεύκα, θα σου ανήκει το απέραντο γαλάζιο, (Αξιώτης, 2011).

Ο Φάρος στην αυλή του σχολείου. Αρχείο Σ. Δημητριάδη

Στο άκρο της χερσονήσου της Παναγίας, μέσα στον αύλειο χώρο του σχολείου λειτουργεί από το 1880 περίπου ο «Φάρος». Συνυπάρχει με το σχολείο στο ομορφότερο σημείο της πόλης χαρακτηρίζοντας την περιοχή και τη φυσιογνωμία της πόλης. Σύμφωνα δε με την Πέγιο (2010:54) έχει μετεξελιχθεί από ένα απλό φάρο σε τοπωνύμιο. Η σημερινή του κατασκευή ανάγεται σε εργασίες που έγιναν στα 1929 και αμέσως μετά την Απελευθέρωση, στα 1945.

Τετράδιο Αντιγραφής Πρώτης Δημοτικού 7^{ου} Δ.Σ. Αρχείο Σ. Δημητριάδη

Πάνω από ένα αιώνα πιστός στο άναψε - σβήσε καλωσορίζει κι αποχαιρετά τα πλοία στο λιμάνι της πόλης. Τον σεβάστηκαν ο χρόνος, οι νοτιάδες και οι νεότεροι κατακτητές, φυσικά πλην των Βουλγάρων, που ολοσχερώς τον κατέστρεψαν, όπως παρατηρεί η Πέγιοι (2010:52), κατά την πρώτη Βουλγαρική κατοχή.

Μετά από έρευνες, που βρίσκονται ακόμη σε εξέλιξη, διαπιστώθηκε ότι κάτω από το φάρο υπάρχει ο οικίσκος του φαροφύλακα και μια απότομη στενή σκάλα που οδηγεί στα βράχια της Παναγίας. Η θέα είναι πανοραμική και ο ορίζοντας αγκαλιάζει τις καθαρές μέρες, πέρα από τη Θάσο το Άγιο Όρος και τη Σαμοθράκη. Το κουβούκλιο εντωμεταξύ του «Φάρου», κάτω από τα διαδοχικά στρώματα λευκής λαδομπογιάς, κρύβει καλά μυστικά του παρελθόντος Καβαλιωτών και μη.

Άγια μέρα στην Παναγία.

Γύρω απ' το φάρο ήταν μπλεγμένα τα μαλλιά σου,

Κι έκαναν ίσκιους περίεργους

Καθώς το φως του σκίαζε

Στο βράχο απέναντι του προφήτη Ηλία
(Μιχαλόπουλος, 1994, στο Γαραντούδης & Μικέ, 2009:205)

Δανειζόμενο το όνομά του από το χώρο που στέγαζε τις δραστηριότητές του, ο «Φάρος» ως κοσμικό κέντρο ξεκίνησε να λειτουργεί το 1932 στην αυλή του σχολείου και ήταν ανοιχτό την περίοδο από το Πάσχα μέχρι το τέλος Σεπτεμβρίου. Άνοιγε τα πρωινά της Κυριακής μετά τη λειτουργία και τα απογεύματα των υπολοίπων ημερών. Πρώτος ιδιοκτήτης ήταν ο Πέτρος Στάθης, πρόσφυγας από την Κωνσταντινούπολη. Ο «Φάρος» παρείχε φαγητό και ποτό, ενώ διέθετε ορχήστρα που έπαιζε ευρωπαϊκά χορευτικά τραγούδια, φιλοξενώντας μάλιστα μεγάλα ονόματα καλλιτεχνών της εποχής. Αποτελούσε κατεξοχήν χώρο ψυχαγωγίας των αστών της πόλης και στην ακμή του κέντρου ήταν σημαντικό για ένα λαϊκό ζευγάρι να χορέψει στο «Φάρο». Το κατάστημα σταμάτησε να λειτουργεί το 1956 (Καραγιαννακίδης, 2005:144).

Μητέρες με τα παιδιά τους στο κέντρο «Φάρος», τέλη δεκαετίας 1940. Δήμος Καβάλας (2010).

ΚΕΦ. 7 «Πύργος υπέρκαλος»

*...τείχη γνωστά της πόλεως που από μικρός κατοικώ
μόνον που τότε ο λόγος της ύπαρξής των μου διέφυγε
τα περιεργαζόμεν απλώς η γραφικότητά τους μ' έθελγε
καθώς επιβλητικά δέσποζαν της θάλασσας.*

(Στογιαννίδης, 1979, στο Γαραντούδης & Μικέ, 2009:134)

Στις αρχές του 5ου π.Χ. αιώνα η χερσόνησος της Παναγίας οχυρώθηκε με τείχος από ογκόλιθους ντόπιου γρανίτη. Το τείχος της αρχαίας Νεάπολης είχε την ίδια ή

παραπλήσια τροχιά με το σωζόμενο περίβολο των νεότερων χρόνων και σε αρκετά σημεία χρησιμοποιήθηκε ως βάση για τη μεταγενέστερη βυζαντινή και οθωμανική οχύρωση. Η αρχαία οχύρωση διατηρήθηκε μέχρι τους πρώτους μεταχριστιανικούς αιώνες (Λυκουρίνος, 2010:444).

Η εντειχισμένη επιγραφή «Πύργε θεοστήρικτε θεό(ς) σε σκέπει ως υπέρκαλον όντα πάντων των πύργω(ν)», που χρονολογικά τοποθετείται στο πρώτο μισό του 9ου αιώνα και επικαλείται τη θεϊκή προστασία για την αποτροπή του κινδύνου από τις επιδρομές των Σλάβων, αποτελεί το πιο σημαντικό αρχιτεκτονικό κατάλοιπο των εργασιών της βυζαντινής περιόδου (Λυχούνας & Τσουρής, 2005:37).

Οι επισκευές του 926, η κατάληψη της Χριστούπολης και η καταστροφή των τειχών του 1391, καθώς και η ανοικοδόμηση του 1520 έδωσαν στην οχύρωση τη μορφή που διατηρείται έως σήμερα. Όπως και στις προηγούμενες φάσεις του, το τείχος, σύμφωνα με το Λυκουρίνο (2010:445) παρακολουθούσε το σχήμα της τριγωνικής χερσονήσου και περιέκλειε μια έκταση 13 εκταρίων.

Τα απότομα βράχια της ακτής καθιστούσαν τη χερσόνησο της Παναγίας σχεδόν απόρθητη από την πλευρά της θάλασσας και για το λόγο αυτό η οχύρωση δεν ήταν ιδιαίτερα ενισχυμένη. Στο άκρο της χερσονήσου διαμορφώθηκαν μεταξύ του 17^{ου} και 18^{ου} αιώνα δύο προμαχώνες, ένας κυκλικός και ένας ορθογώνιος, με σκοπό να επιτηρούν τη ναυσιπλοΐα και να ελέγχουν με τα κανόνια τους την προσέγγιση στο λιμάνι (Λυκουρίνος, 2010:445). Σώζονται με κατεστραμμένες τις επάλξεις τους και αποτελούν το όριο της αυλής του σχολείου.

Οι προμαχώνες στο άκρο της χερσονήσου. Αρχείο Σ. Δημητριάδη.

Στο παράλιο τείχος υπάρχουν όλο κι όλο δύο μικρές πύλες, πιθανότατα για αμυντικούς σκοπούς. Μία εξ αυτών, που επέτρεπε την έξοδο στα βράχια της ακτής,

εντοπίζεται στο άκρο της χερσονήσου, δίπλα στον ανατολικό προμαχώνα, μέσα στην αυλή του σχολείου (Υπουργείο Πολιτισμού, 2008:11).

Η πυλίδα από την πλευρά της θάλασσας. Υπουργείο Πολιτισμού (2008).

Τα παράλια τείχη περίξ και πλησίον της σχολικής αυλής με τον εκσυγχρονισμό των πολεμικών μέσων και την επέκταση της πόλης εκτός των παραδοσιακών της ορίων εγκαταλείπονται στη μοίρα τους. Το τελευταίο τους όμως ρόλο θα τον παίξουν λίγες δεκάδες χρόνια αργότερα: Την περίοδο της ανταλλαγής των πληθυσμών σε επαφή με αυτά ή άλλοτε πάνω σε αυτά διαμορφώθηκαν δωμάτια, βοηθητικοί χώροι, αυλές και κήποι για τις φτωχές προσφυγικές οικογένειες. Βοηθητικά κτίσματα του σχολείου διαμορφώθηκαν πάνω στα τείχη ανάλογα. Λίγα χρόνια μετά, σύμφωνα με το Μπρουκάκη (2012), στη βάση του ορθογώνιου προμαχώνα, λαξεύοντας μέρος του τείχους, οι Γερμανοί εγκατέστησαν πυροβολείο. Το οχυρωμένο δωμάτιο και τα δύο ανοίγματα, ανατολικό και νότιο, διατηρούνται έως σήμερα.

ΚΕΦ. 8 Η λειτουργία του σχολείου

Διαχειριστικό και διοικητικό όργανο του σχολείου, σύμφωνα με το Λυκουρίνο (2005:188), ήταν η Εφορεία των Σχολών. Εκλέγονταν από τη Γενική Συνέλευση των Ελληνορθόδοξων κατοίκων και απαρτιζόνταν από τα πλέον διακεκριμένα και εύπορα μέλη της. Έργο της ήταν η πρόσληψη, η μισθοδοσία και η αντικατάσταση των δασκάλων, η συντήρηση των διδακτηρίων και η κατανομή των μαθητών σε τάξεις και σχολές. Η Εφορεία ήταν επίσης υπεύθυνη για τη διαχείριση των οικονομικών θεμάτων, τον καθορισμό των κατευθυντήριων γραμμών της εκπαίδευσης, την έγκριση του προγράμματος και του καταλόγου των διδακτικών βιβλίων.

Τα έξοδα λειτουργίας του σχολείου εξασφαλιζόνταν από τα τέλη που επιβάλλονταν κατά την επικύρωση από την κοινότητα ιδιωτικών εγγράφων των Ελληνορθόδοξων (πωλητήρια, προικοσύμφωνα, διαθήκες, κλπ). Έσοδα για το σχολείο προέρχονταν επίσης από τον εξαμηνιαίο φόρο σε κατοίκους και παρεπιδημούντες και αργότερα επί της αξίας των εξαγωγών καπνού, βαμβακιού ή άλλων ειδών, από τον δίσκο στην εκκλησία και την επιβολή προστίμων για απείθεια στις αποφάσεις της Κοινότητας. Οι οικογένειες των φοιτούντων μαθητών επιβαρύνονταν με το τέλος εγγραφής και τη δαπάνη της αγοράς των διδακτικών βιβλίων (Λυκουρίνος, 2005:189).

Οι δάσκαλοι του σχολείου ήταν υπάλληλοι της ελληνορθόδοξης κοινότητας. Υπέγραφαν συμφωνητικά συνεργασίας, συχνά ετήσιας διάρκειας, αμείβονταν ελάχιστα και απαιτούνταν να είναι εργατικοί και «αμέμπτου ηθικής». Σύμφωνα με το Χιόνη (2010β:552) το 1866 ξέσπασε διαμάχη μεταξύ των μελών της Κοινότητας για το διορισμό του δασκάλου. Η μια μερίδα επέμενε στην παραμονή του Ιγνατίου που ήδη υπηρετούσε στο σχολείο και η άλλη υποστήριζε την αντικατάστασή του από τον Ηπειρώτη δάσκαλο Δ. Αθανασιάδη. Η διαμάχη έληξε με την επικράτηση του δευτέρου και σύμφωνα με το Χιόνη (2010α:401) είχε ως αποτέλεσμα να ασχοληθούν σοβαρά για πρώτη φορά οι κάτοικοι με την οργάνωση και βελτίωση της εκπαίδευσής τους. Στις 25 Σεπτεμβρίου του ίδιου έτους υπεγράφη μεταξύ του Αθανασιάδη και της Ελληνορθόδοξης Κοινότητας το ακόλουθο Συμφωνητικό:

Διά του παρόντος συμφωνητηρίου εγγράφου δηλούνται, ότι αφ' ενός μεν οι κάτοικοι Καβάλλας, αφ' ετέρου δε ο κ. Δημ. Αθανασιάδης, εξ Ηπείρου ορμώμενος, συνεφώνησαν ως ακολούθως. Ο Άνω ρηθείς Δημήτριος απεδέχθη την θέσιν της Σχολής κατά τας επομένας υποχρεώσεις και διατάξεις:

Α' Οφείλει ο ειρημένος διδάσκαλος να επιτηρή το έργον του αόκνως και επιμελώς.

Β' Οφείλει να παραδώση ελληνικά μαθήματα επόμενος τοις οργανισμοίς ενός Γυμνασίου της Ελλάδος.

Γ' Οφείλει να έχη τον τύπον του αλληλοδιδάκτου, επόμενος τω οδηγώ και μη παραβαίνων αυτόν ούτε κεραΐαν.

Δ' Έκαστος μαθητής οφείλει να φυλάττη τους νόμους της Σχολής ακριβώς. Δεν έχει δε την άδειαν κανείς να αντιτείνη εις τας διαταγάς του διδασκάλου.

Ε' Πας μαθητής οφείλει να δέχεται τας του διδασκάλου επιβαλλομένας ποινάς αγογγύστως και άνευ αντιστάσεως. Εάν δε κανείς δειχθή κακοήθης ή ανεπανόρθωτος, αμελής και ηθικής βελτιώσεως ανεπίδεκτος, αποβάλλεται της σχολής αδυσώπιτος.

ΣΤ' Ο διδάσκαλος οφείλει κατά την 20ην Ιουλίου να παρουσιάσει εις το κοινόν της πόλεώς μας τας εξετάσεις, καθ' ας θέλει φανή η πρόοδος των μαθητών.

Ζ' Μετά τας εξετάσεις θέλουν γίνει διακοπαί μέχρι τέλους Αυγούστου.

Η' Οφείλει ο διδάσκαλος να αναφερθή εις τους εφόρους της σχολής και να καθυποβάλη και αυτοίς τα όσα χρειάζονται εις την σχολήν, ούτοι δε οφείλουσιν ανυπερθέτως να τα προμηθεύσωσιν.

Θ' Ο ετήσιος μισθός του διδασκάλου θέλει ήσθαι πέντε χιλιάδες και πεντακόσια γρόσια όστις θέλει πληρώνεσθαι εις τον διδάσκαλον εκ διαλειμμάτων, δηλαδή ανά εκάστην τριμηνίαν, παρά των εφόρων της σχολής.

Κώδιξ Ελληνικής Ορθοδόξου Κοινότητος Καβάλλας, 1864 - 1889, εγγραφή της 25ης Σεπτεμβρίου 1866. (Καραγιαννακίδης & Λυκουρίνος, 2010).

Η πάλη αυτή των δύο παρατάξεων, Ερευνώντας τον Κώδικα της Εφορείας Σχολών της Καβάλας ο μητροπολίτης Προκόπιος (1979:72) παραθέτει εξαιρετικές πληροφορίες για τη λειτουργία των σχολείων έως το 1914-1915. Αναφέρει ότι για τη λειτουργία των σχολείων ίσχυαν οι γενικές κανονιστικές διατάξεις των σχολείων της Μακεδονίας, υπήρχε ωστόσο ελαστικότητα στην εφαρμογή τους ανάλογα με την ειδικότητα τον αριθμό των δασκάλων. Το ωρολόγιο και αναλυτικό πρόγραμμα συντάσσονταν από τους ίδιους τους δασκάλους, επιθεωρούνταν από την Εφορεία των σχολείων και υποβάλλονταν προς έγκριση, προφανώς μέχρι την απελευθέρωση, στην Ιερά Μητρόπολη, σύμφωνα με τα Άρθρα 26 και 35 του κανονισμού της Ελληνορθοδόξου Κοινότητας της Καβάλας. Σύμφωνα πάντα με τον Προκόπιο (1979:73) οι δάσκαλοι παρουσιάζονταν στις 20 Αυγούστου για τις εγγραφές και τα μαθήματα άρχιζαν εντός του τρίτου δεκαημέρου. Το πρόγραμμα ήταν ημερήσιο και σε ορισμένες περιπτώσεις και απογευματινό για την προετοιμασία των μαθητών. Έως τους βαλκανικούς πολέμους στα σχολεία διδάσκονταν τα «γνωστά» μαθήματα, γλώσσα, ιστορία, θρησκευτικά αριθμητική. Από το 1906 προστίθενται η γυμναστική, η ραπτική αλλά αυτό συμβαίνει μόνο στο Αρρεναγωγείο και το Παρθεναγωγείο. Η λήξη των μαθημάτων συνοδεύονταν από γυμναστικές επιδείξεις.

Η Εφορεία των Σχολών με πράξη της καθορίζει στις 7 Ιουνίου 1899 και τον τρόπο προαγωγής των μαθητών. Όλοι οι μαθητές από την Ε' τάξη και μετά οφείλουν στο τέλος του έτους να εξετάζονται γραπτά και προφορικά, ενώ οι μαθητές των κατώτερων τάξεων και των νηπιαγωγείων μόνο προφορικά. Οι μαθητές εξετάζονταν είτε μεμονωμένα είτε από κοινού ενώπιον ειδικής εξεταστικής επιτροπής και

αργότερα, από το 1906, καθώς τα σχολεία πλήθαιναν, οι εξετάσεις γίνονταν μεμονωμένα κατά σχολείο (Χιόνης, 2010β:556). Οι μαθητές που κατάφεραν να τελειώσουν στα δημοτικά και αστικά σχολεία τη φοίτησή τους προετοιμάζονταν για την εισαγωγή τους στα γυμνάσια, που έως τουλάχιστον τη λήξη των βαλκανικών πολέμων λειτουργούσαν σε άλλες περιοχές της Μακεδονίας (Προκόπιος, 1979:74).

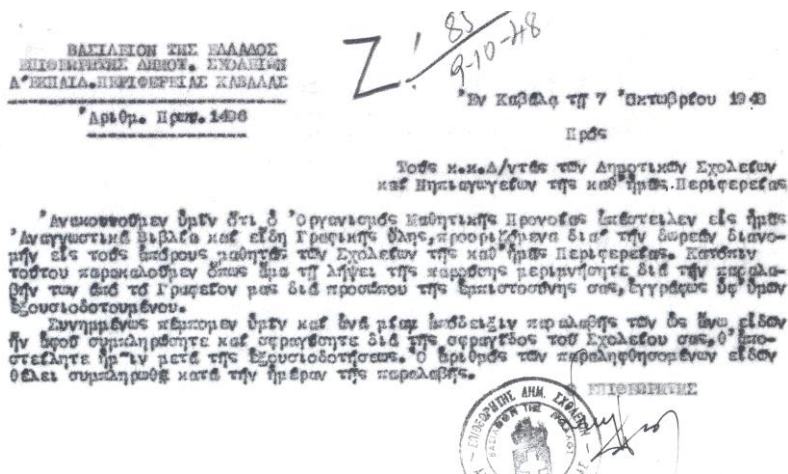
Μεταπολεμικά, οι οικογένειες των μαθητών εξακολουθούσαν να είναι υποχρεωμένες στην καταβολή των εκπαιδευτικών τελών. Όμως ήταν μεγάλος ο αριθμός των οικογενειών που αντιμετώπιζε οξύ οικονομικό πρόβλημα. Με πρωτοβουλία του Διευθυντή του σχολείου, Ε. Αντωνιάδη και σε συνεργασία με το Διευθυντή του 1^{ου} Δημοτικού Σχολείου αποφασίστηκε οι άπορες οικογένειες να απαλλάσσονται από την υποχρέωση καταβολής των διδάκτρων. Οι δάσκαλοι βέβαια εξακολουθούσαν να αμείβονται ελάχιστα. Το 1958 ο μηνιαίος μισθός του δασκάλου ήταν 2200 δραχμές την ώρα που το ενοίκιο ενός σπιτιού στην Παναγία ήταν 1000 δραχμές (Καραγιαννακίδης, 2005:109-111).

Η κατάσταση άρχισε να διαφοροποιείται με τη θεσμοθέτηση της «δωρεάν παιδείας» επί κυβερνήσεων Γεωργίου Παπανδρέου (1963-1965) και ολοκληρώθηκε επί των ημερών της δικτατορίας του 1967, με την καθιέρωση της δωρεάν διανομής των σχολικών βιβλίων.

ΚΕΦ. 9 Η σχολική ζωή

Για τη καθημερινή πραγματικότητα στο σχολείο της Παναγίας μέχρι και το 1890 υπάρχουν μόνο ατελείς πληροφορίες ή ασαφείς αναφορές. Σύμφωνα με το Λυκουρίνο (2005:187) οι μαθητές οφείλουν να υπακούουν στις «διαταγές» του δασκάλου και να δέχονται «άνευ αντιστάσεως» τις επιβαλλόμενες ποινές. Ο «ανεπίδεκτος ηθικής βελτιώσεως» αποβάλλεται από το σχολείο. Στα χρόνια που ακολουθούν έως και την έλευση των προσφύγων τα σχολεία εμφανίζονται λιγότερο αυταρχικά. Οι αποβολές εξακολουθούν να ισχύουν, αλλά οι παρεκτροπές συνήθως τιμωρούνται με επίπληξη ενώπιον των συμμαθητών, πρόσθετη εργασία ή και νηστεία. Το ξύλο απαγορεύεται και οι δάσκαλοι καλούνται να μην είναι πολύ αυστηροί, ούτε όμως και ανεκτικοί, καθώς η αδυναμία επιβολής στους μαθητές τιμωρείται με απόλυση. Αξίζει να σημειωθεί ότι όλα αυτά τα χρόνια έως την απελευθέρωση ή λίγο αργότερα τα παιδιά των ευπόρων οικογενειών, που κατοικούν κυρίως στη «Νέα Συνοικία» του Αγίου Ιωάννη, συμμετέχουν πολύ περισσότερο στην εκπαίδευση από τα παιδιά των κατώτερων στρωμάτων που κατοικούν στην Παναγία (Λυκουρίνος, 2005:181).

Σύμφωνα με τον Καραγιαννακίδη (2005:109) μετά το 1922 στα σχολεία της συνοικίας φοιτούν αποκλειστικά προσφυγόπουλα. Τα σχολεία είναι μικτά και παρατηρούνται μεγάλες ηλικιακές διαφορές μεταξύ των μαθητών. Οι μαθητές κάθονται σε μακριά μονοκόμματα θρανία, έως 15 στη σειρά. Η ύλη των μαθημάτων γράφεται από το δάσκαλο στον πίνακα και αντιγράφεται από τους μαθητές στο τετράδιο. Αρχικά οι μαθητές χρησιμοποιούν ένα βιβλίο, το οποίο αγοράζουν και αργότερα πρέπει να αγοράζουν όλα τα διδακτικά τους βιβλία, αν η οικονομική κατάσταση των γονέων τους το επιτρέπει. Τα βιβλία αλλάζουν πολλά χέρια, από τους παλιότερους μαθητές προς τους νεότερους. Όμως το κόστος αγοράς αποτελεί δυσβάστακτο έξοδο για τις συνήθως πολυμελείς ή βασιζόμενες μόνο σε ένα μεροκάματο οικογένειες της Παναγίας. Το κράτος μεταπολεμικά επιχειρεί να λύσει το πρόβλημα με τη δωρεάν αποστολή αναγνωστικών βιβλίων, μέσω του Οργανισμού Μαθητικής Πρόνοιας, στο σχολείο.

Δωρεά βιβλίων. Επιθεώρηση Α' Εκπαιδευτικής Περιφέρειας Καβάλας.

Τα σχολικά βιβλία και τετράδια μεταφέρονται μέσα σε υφασμάτινες τσάντες. Οι μαθητές έως τα μέσα της δεκαετίας του 1960 πληρώνουν τα καυσόξυλα που χρησιμοποιούνται στη θέρμανση του διδακτηρίου. Οι τιμωρίες των άτακτων μαθητών ποικίλουν με επικρατέστερες το ραβδισμό και το τράβηγμα των αυτιών. Η κρίση των ετών 1931-1933 οδηγεί στην έναρξη των συσσιτίων. Στους μαθητές διανέμονται πακέτα με τρόφιμα και δίνεται ως ρόφημα γάλα που ετοιμάζεται στο σχολείο. Μεταπολεμικά τους πρώτους χρόνους τα συσσίτια συνεχίζονται και συμπληρώνονται με την παροχή μουρουνέλαιου για την τόνωση του οργανισμού.

Εύρωαιδεναυική-περιφέρεια... Α!
 Ταμείο-Μ.Συσσιτίου Ζ' Σχολείου.
 Σχολέσις 1948-49.   26 σοδα

Χρονιά	Είσοδοί	Κεφάλαια	Αξία	Είσοδοί	Στοιχεία	
1948	22	2	1	1	Από νόμιμοι δανειστές ταμείου Α' Σχολείου αυτός υπαλλήλων Σχολείου και Σχολείου	101425
1949	4	2	2	2	Από παραρτημάτων εφόρων ομοειδών μηνών Σχολείου	657000

Εσοδα ταμείου συσσιτίου. Βιβλίο Συσσιτίου Δημοτικού Σχολείου Ζ' Καβάλας.

Η παροχή γάλακτος και τυριού συνεχίζεται έως τα μέσα της δεκαετίας του 1960. Το σχολείο της Παναγίας, τουλάχιστον έως το 1960, λειτουργεί και απόγευμα, καθώς οι γυναίκες της συνοικίας, στη συντριπτική τους πλειοψηφία καπνεργάτριες, δεν επέστρεφαν πριν τις 15.00 στο σπίτι. Έως τα μέσα της δεκαετίας του 1970 απαγορεύονταν στους μαθητές να κινούνται ασυνόδευτοι στους κεντρικούς δρόμους, μετά τη δύση του ήλιου. Οι μαθητές φορούσαν πηλήκιο μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1960 και οι μαθήτριες κοκαλάκι. Η ποδιά και η κονκάρδα με το σήμα του σχολείου τους ήταν υποχρεωτικές, τουλάχιστον μέχρι τα πρώτα χρόνια της επόμενης δεκαετίας. Μετά το 1945 παραστάσεις εθνικού περιεχομένου παρουσιάζονταν στις παραμονές των επετείων και στο τέλος της σχολικής χρονιάς γίνονταν επιδείξεις γυμναστικών ασκήσεων.

Γυμναστικές επιδείξεις 7^{ου} Νηπ/είου Καβάλας 1970. Αρχείο Σ. Δημητριάδη.

ΚΕΦ. 10 Εκπαιδευτικά αποτελέσματα

Σίγουρα τα πρώτα χρόνια της λειτουργίας του σχολείου δεν μπορεί κανείς να μιλά για επιτυχή εκπαιδευτικά αποτελέσματα. Σε στατιστικό πίνακα του Μητροπολίτη Ξάνθης το 1877 αναφέρονται 200 εγγράμματοι και 89 αγράμματοι. Όσοι μπορούσαν να χαράξουν την υπογραφή τους συμπεριλαμβάνονταν στους πρώτους. Αγράμματες ήταν και οι γυναίκες στο σύνολό τους. Από το 1890 όμως και βαδίζοντας προς το τέλος της Τουρκοκρατίας, παρατηρείται θεαματική βελτίωση των γραμματικών γνώσεων των κατοίκων, αποτέλεσμα της μεγαλύτερης συμμετοχής στην εκπαίδευση των κατώτερων στρωμάτων (Λυκουρίνος, 2005:190). Μετά την απελευθέρωση η υποχρεωτική φοίτηση σύμφωνα με το Χιόνη (1990:79) εξαναγκάζει πολλούς γονείς να στείλουν τα παιδιά τους στο σχολείο κι έτσι στις δύο πρώτες τάξεις του σχολείου της Παναγίας εμφανίζονται εγγεγραμμένοι 150 μαθητές και μαθήτριες (οι περισσότεροι βέβαια εξ' αυτών είχαν μετακινηθεί από κεντρικά σχολεία για την εξισορρόπηση του μαθητικού πληθυσμού σε αυτά). Με την εισβολή των Βουλγάρων το 1916 η λειτουργία των σχολείων σταμάτησε (Χιόνης, 1990:81). Η επανέναρξη των μαθημάτων στο σχολείο της Παναγίας θα πραγματοποιηθεί μετά την έλευση των προσφύγων, γιατί πλέον το σχολείο δεν υφίσταται.

Η πρώτη γενιά προσφύγων ταλαιπωρήθηκε ιδιαίτερα από τη φτώχεια. Το ποσοστό εγκατάλειψης των σπουδών ήταν πολύ μεγάλο και υψηλότατο το ποσοστό του αναλφαβητισμού. Σχετικά μικρός αριθμός παιδιών, τα περισσότερα αγόρια, που γεννήθηκαν αμέσως μετά την έλευση των προσφύγων και φοίτησαν στα σχολεία της Παναγίας, συνέχισαν τις σπουδές τους στο Γυμνάσιο. Ο Β΄ Παγκόσμιος πόλεμος ακολούθως, διέκοψε την πορεία κάποιων μαθητών που είχαν τη διάθεση να συνεχίσουν και μετά την απελευθέρωση στράφηκαν στην αναζήτηση εργασίας (Καραγιαννακίδης, 2005:105-106). Μεταπολεμικά, το ποσοστό εγκατάλειψης του σχολείου άρχισε να μειώνεται, αν και το ποσοστό όσων συνέχιζαν τις σπουδές τους στο Γυμνάσιο ήταν ακόμη μικρό (το ποσοστό διακοπής των σπουδών ξεπερνούσε το 75 ή και το 80%), αφού τα εκπαιδευτικά τέλη και το κόστος αγοράς των βιβλίων ήταν συχνά ένα δυσβάστακτο έξοδο για τις συνήθως πολυμελείς ή βασιζόμενες μόνο σε ένα μεροκάματο οικογένειες της Παναγίας (Καραγιαννακίδης & Λυκουρίνος, 2010:107). Τα πράγματα χειροτέρεψαν, σύμφωνα με τον Ιωαννίδη (1998:169), με το τέλος του «κλειστού» καπνεργατικού επαγγέλματος το 1953, καθώς μεγάλο μέρος των ανδρών της συνοικίας έμειναν άνεργοι για ένα σοβαρό χρονικό διάστημα. Συχνά οι οικογένειες της Παναγίας επέλεγαν ως λύση για τα παιδιά τους τη φοίτηση στο

Νυχτερινό Γυμνάσιο της συνοικίας (σημερινό 5ο Γυμνάσιο), καθώς την ημέρα αναγκάζονταν να εργάζονται. Σύμφωνα με τον Καραγιαννακίδη (2005:112) η κατάσταση άρχισε να διαφοροποιείται, αργά αλλά σταθερά, με τη θεσμοθέτηση της δωρεάν παιδείας στα μέσα της δεκαετίας του '60. Η βελτίωση των συνθηκών ζωής έγινε αισθητή και από την αύξηση των κοριτσιών που συνέχιζαν στο Γυμνάσιο ή την Εμπορική Σχολή (συστεγαζόμενη με το Νυχτερινό). Οι ελάχιστες ωστόσο γραμματικές γνώσεις των γονέων τους δεν επέτρεπαν την επαρκή πληροφόρησή τους σε θέματα σπουδών μετά το γυμνάσιο. Είναι επίσης χαρακτηριστικό ότι ο αριθμός των παιδιών της συνοικίας που φοιτούσαν σε φροντιστήρια ξένων γλωσσών την ίδια δεκαετία ήταν πολύ μικρός, σε σχέση με τα παιδιά άλλων συνοικιών της Καβάλας, όπου ήταν συγκεντρωμένες οικογένειες με υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο.

Στα χρόνια που ακολούθησαν, το ποσοστό εγκατάλειψης του σχολείου από τα παιδιά της συνοικίας εκμηδενίστηκε. Τα παιδιά της συνοικίας τελείωναν το Δημοτικό και φοιτούσαν στο Γυμνάσιο. Παρέμενε ωστόσο χαμηλό το ποσοστό όσων συνέχιζαν τις σπουδές στα Α.Ε.Ι. Από τη δεκαετία του '80 και μετά, σύμφωνα πάντα με τον Καραγιαννακίδη (2005:115) οι μαθητές της Παναγίας δε ξεχώριζαν πια από τους συνομηλίκους τους της υπόλοιπης Καβάλας.

ΚΕΦ. 11 Το παρόν και το μέλλον του σχολείου

Στις αρχές της δεκαετίας του '70, τα δύο σχολεία της συνοικίας αριθμούσαν πάνω από 350 μαθητές (Ρωμανιάς, 1964). Η έξοδος ωστόσο των κατοίκων της περιοχής προς τα διαμερίσματα των πολυκατοικιών, από τα μέσα της δεκαετίας και μετά, είχε ως επακόλουθο μια αργή αλλά σταθερή μείωση του μαθητικού πληθυσμού των σχολείων της συνοικίας. Η φοίτηση παιδιών οικονομικών μεταναστών (κύρια Αλβανών) ανέκοψε παροδικά μόνον τη μείωση του μαθητικού πληθυσμού, καθώς το κύμα εισόδου όχι μόνο δεν υφίσταται αλλά παρατηρείται και μια τάση επιστροφής στην πατρίδα τους (το ποσοστό των αλλοδαπών σήμερα κυμαίνεται στο 8% του συνόλου των μαθητών). Χαρακτηριστικά το σχολικό έτος 2010-2011 και στα δύο σχολεία της συνοικίας (1^ο και 7^ο) φοιτούσαν μόλις 112 μαθητές (47 και 65 αντίστοιχα). Τα σχολεία λειτούργησαν ως πεντατάξια και η συγχώνευσή τους φαινόταν αναπόφευκτη (Β.Μ.Π. 1^ο και 7^ο Δ.Σ. Καβάλας). Έτσι, το σχολικό έτος 2011-2012, σύμφωνα με την 29984/Δ4 απόφαση της Υφυπουργού Παιδείας, Διά Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων κας Χριστοφιλοπούλου, που δημοσιεύτηκε στις 18 Μαρτίου 2011 στο υπ' αριθμόν 440 Φύλλο της Εφημερίδας της Κυβερνήσεως, τα δύο

Δημοτικά σχολεία συγχωνεύθηκαν σε ένα επταθέσιο (λειτουργικά) ολοήμερο σχολείο στην έδρα του 7^{ου}. Το παράδειγμα των Δημοτικών ακολούθησαν και τα αντίστοιχα Νηπιαγωγεία, που με τη σειρά τους συγχωνεύθηκαν σε ένα διθέσιο (λειτουργικά) ολοήμερο Νηπιαγωγείο, συστεγαζόμενο με το 7^ο Δημοτικό. Σήμερα, στο 7^ο Δημοτικό Σχολείο φοιτούν 102 μαθητές και στο 7^ο Νηπιαγωγείο 30.

Το τελευταίο κυρίως διάστημα είναι φανερή η βαθμιαία αναβάθμιση της λειτουργίας του σχολείου. Η υλικοτεχνική υποδομή ενισχύθηκε σημαντικά με προσθήκες από το 1^ο Δημοτικό Σχολείο και το εκπαιδευτικό έργο υποστηρίζεται καλύτερα. Το σχολείο εξυπηρετείται από σταθερούς και φορητούς υπολογιστές με πρόσβαση στο διαδίκτυο, που χρησιμοποιούνται από τους εκπαιδευτικούς και τους μαθητές όλων των τάξεων. Λειτουργεί βιβλιοθήκη εκπαιδευτικού προσωπικού με χειρόγραφο ή έντυπο υλικό, και ηλεκτρονικές βάσεις δεδομένων, που εξυπηρετούν τη λειτουργία του Αναλυτικού και Διαθεματικού Προγράμματος Σπουδών. Εξωτερικοί χρήστες (κυρίως ερευνητές) συχνά ανατρέχουν στο έντυπο υλικό της Βιβλιοθήκης, καθώς μέρος του εξακολουθεί να παραμένει σημαντικό και εξαιρετικά δυσεύρετο., με πλούτο πληροφοριακών πηγών όπως εγκυκλοπαίδειες, λεξικά και βιβλία όλων των κατηγοριών.

Σε συνεργασία με το Σύλλογο Γονέων λειτουργούν πολιτιστικά εργαστήρια κατά τη διάρκεια όλου του έτους και επιτροπές συμβουλευτικού ή αποφασιστικού χαρακτήρα για την εκπροσώπηση του σχολείου κατά την παρουσία του σε ανώτατες Αρχές.

Το σχολείο συμμετέχει σε δράσεις του Δήμου Καβάλας (εξοικονόμηση ενέργειας, Κοινωνικό Παντοπωλείο) και σχολικά πρωταθλήματα με σημαντικές μάλιστα διακρίσεις, του Δημοτικού Μουσείου, του Μουσείου Καπνού και του σκακιστικού Ομίλου. Συγχρόνως συμμετέχει σε δράσεις του πολιτιστικού Συλλόγου της συνοικίας «Το Κάστρο» (παραδοσιακά κάλαντα, κούλουμα, τραγούδι στη γειτονιά, καστροφεγγίσματα κ.λ.π). Η παιδική χορωδία του Συλλόγου της συνοικίας αποτελείται από μαθητές του σχολείου. Το σχολείο συνεργάζεται με το «Σωματείο Μουσικών Αν. Μακεδονίας και Θράκης» στη διοργάνωση σεμιναρίων μουσικής παιδείας και την πολιτιστική ομάδα «Άνω Θρώσκω». Εκπαιδευτικοί και γονείς της σχολικής κοινότητας έχουν αναπτύξει ένα δίκτυο στήριξης των άπορων οικογενειών της συνοικίας με εντυπωσιακά αποτελέσματα και υποστηρίζουν ταυτόχρονα το Δίκτυο Κοινωνικής Αλληλεγγύης των Σχολικών Μονάδων Π.Ε. Καβάλας και το φιλανθρωπικό έργο της Ιεράς Μητρόπολης. Στο σχολείο εφαρμόζονται προγράμματα Αγωγής Υγείας και Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, ενώ ποικίλες δραστηριότητες επετειακού χαρακτήρα πραγματοποιούνται κατά τη διάρκεια του σχολικού έτους.

Τελευταία «κατάκτηση» η δημιουργία Ενισχυτικού Φροντιστηριακού Τμήματος Ζ.Ε.Π. στο σχολείο σύμφωνα με τη Φ.1ΤΥ/84/15455/Γ1 (ΦΕΚ 592/05.03.2012, τ.Β') απόφαση του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων Πολιτισμού και Αθλητισμού. Το Σεπτέμβριο του 2010 ολοκληρώθηκε η σημαντικότερη παρέμβαση συντήρησης που έγινε στο διδακτήριο από κατασκευής του. Το διδακτήριο ανακαινίστηκε εξ' ολοκλήρου (επιχρίσματα, μονώσεις, κουφώματα, φωτιστικά) με κονδύλι ύψους 300.000 ευρώ, που είχε εξασφαλιστεί επί υπουργίας Στυλιανίδη, αφενός για την ανακαίνιση του κτιρίου και αφετέρου για την αποκατάσταση των ζημιών στον αύλειο χώρο. Βέβαια το έργο της ανάπλασης του προαυλίου δεν άρχισε ποτέ, καθώς οι σχετικές μελέτες του Δήμου Καβάλας, σκόνταφταν στις απαιτήσεις της 12ης Εφορίας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, που εμφανιζόταν με μια διαφορετική αντίληψη στο θέμα της χρήσης του αύλειου χώρου.

Μελέτη διαμόρφωσης περιβάλλοντος χώρου 7ου Δημοτικού Σχολείου. Αρχείο 7^{ου} Δ.Σ. Καβάλας.

Επιδίωξη πλέον της εκπαιδευτικής κοινότητας του 7^{ου} αλλά και της τοπικής κοινωνίας γενικότερα είναι η αποκατάσταση της αυλής σε μια ιδανική για την λειτουργία του σχολείου διάταξη, η ανεμπόδιστη επισκεψιμότητα του χώρου, χωρίς να επηρεάζεται η λειτουργία του σχολείου και η προστασία της σχολικής περιουσίας με τα ελάχιστα δυνατά κιγκλιδώματα.

ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Στην παρούσα εργασία εξετάστηκαν οι τύποι των σχολείων που λειτούργησαν κατά καιρούς στο διδακτήριο της Παναγίας, οι εκπαιδευτικοί, οι όροι εργασίας και αμοιβής

τους, οι πηγές χρηματοδότησης, τα παράλληλα λειτουργούντα τουρκικά σχολεία της συνοικίας ή η ανάπτυξη των «εκτός των τειχών» σχολών. Ελέγχθηκαν δημοσιεύματα που αφορούν την εκπαιδευτική ιστορία της ελληνορθόδοξης κοινότητας της συνοικίας, τη δράση των φιλεκπαιδευτικών συλλόγων και το έργο των εκπαιδευτικών φορέων που καινοτόμησαν ή, εισάγοντας νεωτεριστικές αντιλήψεις στο πλαίσιο κάποιας κίνησης, προκάλεσαν συγκρούσεις. Παρουσιάστηκαν στοιχεία για τη σχολική ζωή, τα εκπαιδευτικά αποτελέσματα, τα σημερινά επιτεύγματα και τα οράματα για το μέλλον. Προσδιορίστηκαν οι αναφορές στην ομώνυμη εκκλησία της χερσονήσου και το φάρο, μέσα στη σχολική αυλή, που αποκτούν ιδιαίτερη σημασία, καθώς ανάγονται σε ταυτότητα του συγκεκριμένου σχολείου. Είναι γνωστό άλλωστε ότι ο αριθμός «7» προσδιορίζει το σχολείο μόνο στα υπηρεσιακά έγγραφα, στη δε καθημερινή συνδιαλλαγή παραμένει το «σχολείο της Παναγίας» ή του «Φάρου».

Η παρούσα εργασία, σε συνδυασμό με ανάλογες εργασίες για τα υπόλοιπα εκπαιδευτικά ιδρύματα της Καβάλας, πιθανολογείται ότι θα βοηθήσει στη σύνθεση ενός ιστορικού εκπαιδευτικού χάρτη, που θα αναδείξει τις επιδράσεις της μορφής των διδακτηρίων, του τύπου τους ή του χώρου μέσα στον οποίο λειτούργησαν, στην εκπαιδευτική διαδικασία ενώ συγχρόνως θα αποκαλύψει εκπαιδευτικές πολιτικές, την έκταση της εφαρμογής των κεντρικών πολιτικών επιλογών ή ακόμη τα εκπαιδευτικά και κοινωνικά προβλήματα που προέκυψαν και τυχόν αντιστάσεις που εκδηλώθηκαν. Η διαμόρφωση ενός συγκεκριμένου ερευνητικού περιβάλλοντος εκτιμάται ότι θα συμβάλλει σε ενδεχόμενες προσπάθειες των παραγόντων της σχολικής ζωής (εκπαιδευτικών, μαθητών, γονέων, φορέων της τοπικής κοινωνίας) να προσεγγίσουν συγκεκριμένα θέματα για μελέτη, από τη δική τους οπτική γωνία. Η δυνατότητα τέλος προσέγγισης θεμάτων προς μελέτη, εντός των πλαισίων ενός συγκεκριμένου ερμηνευτικού περιβάλλοντος, θεωρείται ότι αποτελεί επαρκή συνθήκη για την ανάπτυξη ή εφαρμογή εκπαιδευτικού υλικού για τη διδασκαλία της Τοπικής Ιστορίας.

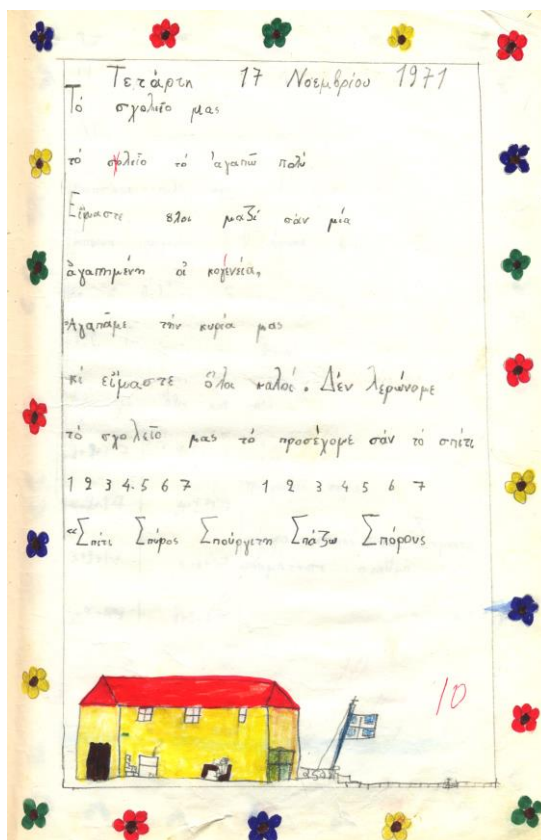
ΕΠΙΛΟΓΟΣ

...Θυμάμαι ακόμη πόση λαχτάρα και ενθουσιασμό νιώθαμε, όταν οι δάσκαλοι στο δημοτικό σχολείο μας ανακοίνωναν ότι επρόκειτο να πραγματοποιήσουμε εκδρομή στον ιερό για την πόλη μας βράχο της Παναγίας. Φυσικά λόγω της ηλικίας δεν μπορούσαμε να αντιληφθούμε τη σπουδαιότητα της ιστορικότητας του χώρου. Σήμερα όμως ανατρέχοντας στις αναμνήσεις της εποχής εκτιμώ βαθύτατα την προσπάθεια των

θαυμάσιων εκείνων δασκάλων, οι οποίοι προσπαθούσαν με κάθε τρόπο να μας κάνουν κοινωνούς της πλούσιας ιστορίας της πόλης μας. (Πέγιου, 2010:45).

Είναι δύσκολο να συνοψίσει κανείς σε λίγες σελίδες την ιστορία των 150 και πλέον χρόνων του σχολείου της Παναγίας. Από τα θρανία του πέρασαν χιλιάδες μαθητές και μαθήτριες, καταξιωμένοι πολίτες αργότερα στην τέχνη, την επιστήμη και την οικογένεια. Δάσκαλοι και δασκάλες που υπηρέτησαν στο σχολείο ίσως αναστοχάζονται μέσα από αυτή την εργασία την εκπαιδευτική τους πορεία και παλιοί μαθητές ίσως ανακαλούν αναμνήσεις από τη μαθητική τους ζωή.

Μια διευκρίνιση κρίνεται απαραίτητη: Το σχολείο ως γενική συνθήκη, όταν βιώνεται, αποκτά τα δικά του χαρακτηριστικά, γίνεται «το σχολείο μου», «το δικό μας σχολείο». Οι ιστορικές φάσεις από τις οποίες διέρχεται του προσδίδουν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά δημιουργώντας μία ενιαία εικόνα, τη φυσιογνωμία του σχολείου δηλαδή, μέσα από θεατά και αθέατα στοιχεία. Μια εικόνα σίγουρα πραγματική, κατά κάποιο τρόπο ιδεολογική, μα περισσότερο από όλα συναισθηματική.

Τετράδιο Αντιγραφής Πρώτης Δημοτικού. Αρχείο Σ. Δημητριάδη.

*Σχολείο της Παναγίας, Σχολείο του Φάρου, 7^ο Δημοτικό Σχολείο Καβάλας «άνωθεν».
Αρχείο Α. Σαββόπουλου.*

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αντωνίου, Α. (2010). Σχολικά κτίρια του Μεσοπόλεμου στην Ανατολική Μακεδονία και τη Θράκη. Συμβολή στην προστασία και την ανάδειξή τους. Στο Ν., Ρουδομέτωφ (επιμ.). (2010). *Η Καβάλα και τα Βαλκάνια, η Καβάλα και η Θράκη. Πρακτικά Γ' Διεθνούς Συνεδρίου Βαλκανικών Ιστορικών Σπουδών*. (τ. 1). Καβάλα: Ιστορικό Λαογραφικό Αρχείο Καβάλας. σ.σ. 487-512.

Αξιώτης, Δ. (2011). Πόλη φτιαγμένη από πέτρα και θάλασσα ή Στην πατρίδα του Μωχάμετ Άλυ και των καπνεργατών. (άρθρο). Στο εφημερίδα ΤΑ ΝΕΑ (2011). *Μικρές Πατρίδες*. Αθήνα. Φύλλο 27ης Αυγούστου.

Απότας, Κ. (2010). Θρησκευτικές Κοινότητες της Καβάλας 1850-1950. Στο Ν., Ρουδομέτωφ (επιμ.). (2010). *Στοιχεία ιστορίας του Νομού Καβάλας. Πρακτικά Σεμιναρίου Τοπικής Ιστορίας Δήμου Καβάλας*. Καβάλα: Δήμος Καβάλας. σ.σ. 109-136.

Βιβλίο Μητρώου και Προόδου μαθητών 1^{ου} Δημοτικού Σχολείου Καβάλας. Αρχεία 7^{ου} Δημοτικού Σχολείου Καβάλας.

Βιβλίο Μητρώου και Προόδου μαθητών 7^{ου} Δημοτικού Σχολείου Καβάλας. Αρχεία 7^{ου} Δημοτικού Σχολείου Καβάλας.

Βιβλίον Συσσιτίου Δημοτικού Σχολείου Ζ' Καβάλας, Α' Εκπαιδευτική Περιφέρεια. Νο 21. Γ.Α.Κ., Αρχεία Νομού Καβάλας. ΑΒΕ 590. ΑΕΕ ΕΚΠ 54-01.

Γαραντούδης, Ε., Μικέ, Μ. (2009). *Παλίμψηστο Καβάλας. Ανθολόγιο μεταπολεμικών λογοτεχνικών κειμένων*. Αθήνα: Καστανιώτης-Δημοτική Βιβλιοθήκη Καβάλας.

Καραγιαννακίδης, Ν., Λυκουρίνος, Κ. (2010). Νέαπολις - Χριστούπολις – Καβάλα. Στο Δήμος Καβάλας (επιμ.). *Νέαπολις - Χριστούπολις – Καβάλα. Οδοιπορικό στο χώρο και στο χρόνο της παλιάς πόλης*. Θεσσαλονίκη: ΠΕΠ-ΑΜΘ.

Εθνικό Τυπογραφείο. (2013). *Φύλλα Εφημερίδας της Κυβερνήσεως*. Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο: www.et.gr. Ημ. Ανάκτησης 24/2/2013.

Επιθεώρηση Α΄ Εκπαιδευτικής Περιφέρειας Καβάλας. Νο 166, 229, 253. Γ.Α.Κ., Αρχεία Νομού Καβάλας. ΑΒΕ 76. ΔΙΟΙΚ 15-01.

Ζιώγας, Π. (2007). *Παραδοσιακά κτίρια της νεότερης Καβάλας.* Θεσσαλονίκη: Αυτοέκδοση. σ.σ. 11-40.

Ιωαννίδης, Ι. (1998). *Το καπνικό στην Καβάλα. Μαρτυρίες και στοιχεία από το καπνεμπόριο και την καπνεργασία.* Καβάλα: Ιστορικό Αρχείο Δημοτικού Μουσείου Καβάλας. σ.σ. 156-169.

Κτηματολόγιον και Διδακτήριον Δημοτικού Σχολείου Ζ΄ Καβάλας, Α΄ Εκπαιδευτική Περιφέρεια. Νο 21. Γ.Α.Κ., Αρχεία Νομού Καβάλας. ΑΒΕ 590. ΑΕΕ ΕΚΠ 54-01

Καραγιαννακίδης, Ν. (2005). Όψεις της καθημερινής ζωής στη συνοικία ΠΑΝΑΓΙΑ Καβάλας. Στο Μ., Νικολαΐδου - Πατέρα, Μ., Λυχούνας, Κ., Τσουρής, Κ., Λυκουρίνος, Ν., Καραγιαννακίδης, Α., Μπακιρτζής. (2005). *Η παλιά πόλη της Καβάλας (7ος π.Χ.-20ός αι.). Ο χώρος, οι άνθρωποι, τα τεκμήρια της ιστορίας.* Καβάλα: Εξωραϊστικός Πολιτιστικός Σύλλογος Παναγίας «ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ». (τ. 2), σ.σ. 5-216.

Καραγιαννακίδης, Ν. (2010). Η Καβάλα από την έλευση των προσφύγων (1922) μέχρι τους νέους οικονομικούς πρόσφυγες (1990). Στο Ν., Ρουδομέτωφ (επιμ.). (2010). *Στοιχεία ιστορίας του Νομού Καβάλας. Πρακτικά Σεμιναρίου Τοπικής Ιστορίας Δήμου Καβάλας.* Καβάλα: Δήμος Καβάλας. σ.σ. 391-429.

Λαζαρίδης, Ι. (1969). Νεάπολις, Χριστούπολις, Καβάλα. Οδηγός Μουσείου Καβάλας. Αθήνα. Αυτοέκδοση.

Λυκουρίνος, Κ. (1995). *Καβάλα 1391-1967. Βιβλιογραφικός Οδηγός για τη νεότερη και σύγχρονη ιστορία της πόλης και της περιοχής.* Καβάλα: Δημοτική Βιβλιοθήκη Καβάλας.

Λυκουρίνος, Κ. (1997). *Η Καβάλα της Τουρκοκρατίας (1391-1912) στα κείμενα των ξένων περιηγητών.* Καβάλα: Υπόστεγο. (8-9). σ.σ. 166-206.

Λυκουρίνος, Κ. (2005). Η Καβάλα της οθωμανικής περιόδου (τέλη 14ου αι.-1912). Η παλιά πόλη - συνοικία της Παναγίας. Στο Μ., Νικολαΐδου - Πατέρα, Μ., Λυχούνας, Κ., Τσουρή, Κ., Λυκουρίνος, Ν., Καραγιαννακίδης, Α., Μπακιρτζής. (2005). *Η παλιά πόλη της Καβάλας (7ος π.Χ.-20ός αι.). Ο χώρος, οι άνθρωποι, τα τεκμήρια της ιστορίας*. Καβάλα: Εξωραϊστικός Πολιτιστικός Σύλλογος Παναγίας «ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ». (τ. 1), σ.σ. 51-226.

Λυκουρίνος, Κ. (2010). Η Καβάλα της οθωμανικής περιόδου (1391-1912). Στο Ν., Ρουδομέτωφ (επιμ.). (2010). *Στοιχεία ιστορίας του Νομού Καβάλας. Πρακτικά Σεμιναρίου Τοπικής Ιστορίας Δήμου Καβάλας*. Καβάλα: Δήμος Καβάλας. σ.σ. 431-466.

Λυχούνας, Μ., Τσουρή, Κ. (2005). Νεάπολις – Χριστούπολις. 300 μ.Χ.-1391 μ.Χ. Στο Μ., Νικολαΐδου - Πατέρα, Μ., Λυχούνας, Κ., Τσουρή, Κ., Λυκουρίνος, Ν., Καραγιαννακίδης, Α., Μπακιρτζής. (2005). *Η παλιά πόλη της Καβάλας (7ος π.Χ.-20ός αι.). Ο χώρος, οι άνθρωποι, τα τεκμήρια της ιστορίας*. Καβάλα: Εξωραϊστικός Πολιτιστικός Σύλλογος Παναγίας «ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ». (τ. 1), σ.σ. 29-50.

Μπαγιάτης, Κ. (1997). Μεθοδολογία έρευνας στη Φυσική Αγωγή. Θεσσαλονίκη: Χριστοδουλίδης.

Μπακιρτζής, Α. (2005). Παναγία Καβάλας. Πολεοδομική και αρχιτεκτονική διερεύνηση. Στο Μ., Νικολαΐδου - Πατέρα, Μ., Λυχούνας, Κ., Τσουρή, Κ., Λυκουρίνος, Ν., Καραγιαννακίδης, Α., Μπακιρτζής. (2005). *Η παλιά πόλη της Καβάλας (7ος π.Χ.-20ός αι.). Ο χώρος, οι άνθρωποι, τα τεκμήρια της ιστορίας*. Καβάλα: Εξωραϊστικός Πολιτιστικός Σύλλογος Παναγίας «ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ». (τ. 2), σ.σ. 217-303.

Μπρουκάκης, Ζ. (2012). *Παιδιά της κατοχής και της προσφυγιάς. Ανεξίτηλες μνήμες της ζωής μου*. Καβάλα: Ιστορικό και Λογοτεχνικό Αρχείο Καβάλας.

Νικολαΐδου - Πατέρα, Μ. (2005). Αρχαία Νεάπολις. Στο Μ., Νικολαΐδου - Πατέρα, Μ., Λυχούνας, Κ., Τσουρή, Κ., Λυκουρίνος, Ν., Καραγιαννακίδης, Α., Μπακιρτζής. (2005). *Η παλιά πόλη της Καβάλας (7ος π.Χ.-20ός αι.). Ο χώρος, οι άνθρωποι, τα*

τεκμήρια της ιστορίας. Καβάλα: Εξωραϊστικός Πολιτιστικός Σύλλογος Παναγίας «ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ». (τ. 1), σ.σ. 15-28.

Πέγιος, Γ. (1984). *Από την Ιστορία του Συνδικαλιστικού Κινήματος στην Καβάλα (1922-1953)*. Αθήνα: ΟΑΕΔ. σ.σ. 16-21,89-94.

Πέγιου, Ε. (2010). *Βόλτα στην Καβάλα του χθες. Ψηφίδες ιστορίας 1922-1960*. Καβάλα: Δημοτική Βιβλιοθήκη Καβάλας. σ.σ. 45-85.

Προκόπιος, Μητροπολίτης Φιλίππων, Νεαπόλεως και Θάσου. (1979). *Η εκπαίδευσις εις την Καβάλαν και η ανέγερσις του Παρθεναγωγείου αυτής. Κατά τον Κώδικα της Εφορείας των Σχολών*. Θεσσαλονίκη: Αυτοέκδοση.

Πρωτόκολλον Αλληλογραφίας 1946-1954 Δημοτικού Σχολείου Ζ' Καβάλας, Α' Εκπαιδευτική Περιφέρεια. Αρχεία 7^{ου} Δημοτικού σχολείου Καβάλας.

Ρουδομέτωφ, Ν. (2008). *Τετράδια Βουλγαρικής Κατοχής. Ανατολική Μακεδονία 1916-18. Καβάλα - Ελευθερούπολη - Χρυσούπολη και χωριά νομού Καβάλας*. (τ. 1). Καβάλα: Ιστορικό Λαογραφικό Αρχείο Καβάλας.

Ρουδομέτωφ, Ν. (2010). Ιστορικά στοιχεία και περιγραφή της Καβάλας πριν την έλευση των προσφύγων (1922-1923). Στο Ν., Ρουδομέτωφ (επιμ.). (2010). *Στοιχεία ιστορίας του Νομού Καβάλας. Πρακτικά Σεμιναρίου Τοπικής Ιστορίας Δήμου Καβάλας*. Καβάλα: Δήμος Καβάλας. σ.σ. 53-108.

Ρωμανιάς, Σ. (1964). *Η Καβάλα άλλοτε και τώρα*. Καβάλα: Αυτοέκδοση. σ.σ. 5-47.

Τριανταφυλλίδου, Γ. (2008). *Δικαίωμα προσδοκίας*. Αθήνα: Άγρα.

Τσάτσος, Ι. (2005). Σχολικά κτίρια της Καβάλας (έως το 1940). Ερευνητική εργασία Θεσσαλονίκη: ΑΠΘ-Τμήμα Αρχιτεκτόνων.

Υπουργείο Πολιτισμού. (2008). *Το παράλιο τείχος της Καβάλας*. Καβάλα: 12^η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων.

Χιόνης, Κ. (1990). *Η Παιδεία στην Καβάλα 1864-1919*. Καβάλα: Δημοτικό Μουσείο Καβάλας.

Χιόνης, Κ. (1992). *Συνοπτική Ιστορία της πόλης Καβάλας*. Καβάλα: Δημοτικό Μουσείο Καβάλας.

Χιόνης, Κ. (2010α). Μιχαήλ Σπόντης, ο μεγάλος ευεργέτης της Ελληνορθόδοξης Κοινότητας Καβάλας. (εισήγηση). Στο Γ΄ Διεθνές Συνέδριο Βαλκανικών Ιστορικών Σπουδών. (2010). *Η Καβάλα και τα Βαλκάνια Η Καβάλα και η Θράκη. Από την Αρχαιότητα μέχρι σήμερα. Ιστορία – Τέχνη – Πολιτισμός*. Καβάλα: Ιστορικό Λαογραφικό Αρχείο Καβάλας.

Χιόνης, Κ. (2010β). Η εκπαίδευση στην Καβάλα κατά τα έτη 1864-1919. Στο Ν., Ρουδομέτωφ (επιμ.). (2010). *Στοιχεία ιστορίας του Νομού Καβάλας. Πρακτικά Σεμιναρίου Τοπικής Ιστορίας Δήμου Καβάλας*. Καβάλα: Δήμος Καβάλας. σ.σ. 549-560.